

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské výchovy

Učitelství náboženství pro základní školy

Bc. Lenka Poláčková

**Myšlenky papeže Františka v encyklice Fratelli tutti jako
inspirace pro výuku ve Výchově k občanství**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th. D.

2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury pod vedením doc. Dr. Ludvíka Dřímala, Th. D.

.....

Poděkování:

Děkuji panu doc. Dr. Ludvíku Dřimalovi, Th. D. za jeho odborné vedení mé diplomové práce, za jeho ochotu a trpělivost.

Obsah

Úvod	6
1 Průřezová témata ve Výchově k občanství.....	8
1.1 Osobnostní a sociální výchova	8
1.2 Výchova demokratického občana.....	9
1.3 Multikulturní výchova	9
1.4 Environmentální výchova.....	10
1.5 Mediální výchova	10
1.6 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	11
2 Analýza encykliky Fratelli tutti	12
2.1 Encyklika Fratelli tutti	12
2.1.1 Stíny ve světě, který se uzavřel	14
2.1.2 Cizinec na cestě	15
2.1.3 Ohlašovat a vytvářet nový svět.....	16
2.1.4 Se srdcem otevřeným celému světu	17
2.1.5 Lepší způsob politiky	18
2.1.6 Dialog a sociální přátelství	18
2.1.7 Cesty k novému setkání.....	19
2.1.8 Náboženství ve službě bratrství ve světě.....	20
2.2 Všeobecné bratrství	21
2.3 Sociální přátelství	24
2.4 Solidarita.....	26
3 Analýza učebnic Výchovy k občanství	28
3.1 Občanská výchova 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia	28
3.1.1 Domov je tam, kde... ..	28
3.1.2 Rodinný život	29

3.1.3 Miniúvod do lidských práv	34
3.2 Výchova k občanství 6– učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV	36
3.2.1 Život v rodině	36
3.2.2 Život mezi lidmi	38
3.2.3 Místo, kde žiji	39
3.3 Občanka 6 – Chytrý občan	41
3.3.1 Naše vlast, můj domov	42
3.3.2 Mezilidské vztahy	42
3.3.3 Sociální chování	44
3.3.4 Základy práva	45
4 Příspěvek magisteria papeže Františka k prohloubení konkrétních témat ve Výchově k občanství.....	47
4.1 První společné téma.....	47
4.2 Druhé společné téma	50
4.3 Třetí společné téma.....	53
Závěr.....	57
Seznam použité literatury a zdrojů	58

Úvod

Předmět Výchova k občanství, který se vyučuje na základních školách, považuji za velmi důležitý zvláště v dnešní době, kdy nemálo rodičů není s to ukazovat svým dětem vzory žádoucího jednání či odkazovat na pozitivní vzory osobností ve společnosti. O to obtížnější je úkol pedagogů, kterým záleží na svých žácích, vést a vychovávat děti k občanství za pomoci učebnic a vlastních zkušeností.

Jako učitelka Výchovy k občanství a jako křesťanka, která sleduje současného papeže, jsem si povšimla příbuznosti některých témat, obsažených v učebnicích Výchovy k občanství vzhledem k myšlenkám a výzvám papeže Františka, které vyjádřil zejména ve své encyklice *Fratelli tutti*. Tato skutečnost mě zaujala do té míry, že jsem se rozhodla systematicky se jí zabývat ve své diplomové práci.

Jejím cílem je prezentovat myšlenky současného papeže vyslovené v encyklice *Fratelli tutti*, porovnat je s aktuálními tématy probíranými ve Výchově k občanství a pokusit se o jejich propojení. S tím souvisí moje hypotéza: Domnívám se, že takové propojení je možné a dokonce žádoucí, již vzhledem k situaci mnoha pedagogů, kteří narážejí ve výuce tohoto předmětu na obtíže spojené s rychle se měnícími společenskými podmínkami a postrádají podrobnější a zejména aktualizované učební pomůcky.

K dosažení tohoto cíle bude použita metoda analyticko-syntetická.

Diplomová práce má čtyři kapitoly.

První kapitolou, v níž zrekapituluji průřezová témata ve výuce předmětu Výchova k občanství, poukazuji na širší kontext, do něhož je možné vlastní téma mé práce začlenit. Následující dvě kapitoly mají analytický ráz. Nejdříve analyzuji encykliku *Fratelli tutti*, přičemž věnuji zvláštní pozornost dvěma prvkům: bratrství a sociálnímu přátelství.

K podrobnějšímu pojednání papežových myšlenek mi poslouží další informační zdroje: studie, odborné články a komentáře, některé další encykliky aj. Kromě encykliky bude analyzován obsah tří zkoumaných učebnic: *Občanská výchova 6*, *Výchova k občanství 6*, *Občanka 6 – Chytrý občan*. Zde se zaměřuji na tři jejich společná témata, resp. vzájemné propojení.

Ve čtvrté kapitole se snažím vystihnout, jakým způsobem papež František k těmto tématům přistupuje a jak je dokáže prohlubovat. Od vydání encykliky uplynulo již několik let, avšak je zřejmé, že mu nejde o jednorázové vyjádření v jednom dokumentu, ale spíše o

systematické úsilí probouzet vědomí spoluodpovědnosti a zapojovat do řešení výchovných otázek širokou, a nejen odbornou pedagogickou veřejnost.¹

¹ Srov. <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-07/papez-vybizi-mlade-evropany-k-sirokemu-otevrenemu-a-presaznemu.html>

A dále: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-02/papez-ucitel-je-tvurcem-budoucich-generaci.html>

1 Průřezová témata ve Výchově k občanství

Kapitola popisuje průřezová témata, která mají jasné znění a jsou obsažená v Rámcovém vzdělávacím programu základního vzdělávání. Na Metodickém portálu RVP.CZ² se uvádí, že průřezová témata jsou zacílena na aktuální problémy dnešního světa. Jejich smyslem je napomoci k tomu, aby si žák dokázal poradit v konkrétní situaci. Do výuky je možno začlenit je trojím způsobem: začleněním do vyučovaného předmětu, projektem či samostatným vyučovacím předmětem, nebo kombinací obojího. Záleží na učiteli, jak si dokáže s daným poradit. Popisujeme šest průřezových témat s odkazem na Školní vzdělávací program³, kde jsou témata vypracována přímo pro Výchovu k občanství v šestém ročníku ZŠ Slovácká Břeclav⁴ a s odkazem na Metodický portál RVP.CZ⁵. Ten zmiňuje i žáky s lehkým mentálním postižením, kteří bývají v rámci inkluze zařazeni do běžných školních kolektivů, a popisuje, jak oni mají nastaveno zvládnutí průřezových témat.

1.1 Osobnostní a sociální výchova

Toto průřezové téma je zastoupeno ve výuce nejvíce. Zahrnuje celou škálu prvků, které mají vliv na osobnostní rozvoj žáka. Ve Školním vzdělávacím programu⁶ se dočteme o tom, že poznáváme svoje tělo, psychiku člověka, jaký máme vztah k sobě samému a jak se přijímáme. Zmíněna je i psychohygiena ve smyslu pozitivního naladění; dozvíme se, jak předcházet stresu ve vztazích, jak správně organizovat svůj čas. Umět vyhledat pomoc, pokud nastane problém. Učíme se poznávat ve své třídě spolužáky, poznáváme jejich chyby. Dokážeme vést kontrolu nad svým jednáním, učíme se sebeovládání. Víme, jak řešit problémy. Dokážeme být kreativní ve vztazích, správně komunikovat v různých situacích, pečovat o vztahy, dokázat se vcítit do druhého, respektovat ho a dokázat mu i pomoci. Víme, jaká jsou lidská práva. Dokážeme zhodnotit jak vlastní postoje a hodnoty, tak i postoje a hodnoty, které jsou promítnuty v chování druhých lidí. Dokážeme spolupracovat v rámci třídy i menší skupiny, rozvíjet sociální dovednosti. Na Metodickém portále RVP.CZ⁷ je

² Metodický portál RVP. CZ [online] Praha: NPI. [cit. 2022-08-09]. Dostupné z: www.rvp.cz

³ Dále také ŠVP.

⁴ ŠVP Škola pro život 2021+. Dostupné z: <https://www.slovacka.cz/dokumenty/send/12-skolni-vzdelavaci-program/1-skolni-vzdelavaci-program>.

⁵ Metodický portál RVP. CZ.

⁶ ŠVP škola pro život 2021+.

⁷ Metodický portál RVP. CZ.

zdůrazněno, že každý žák je jedinečný. Smyslem osobnostní a sociální výchovy je pomoci nalézt žákovi takovou životní cestu, která je pro něj vhodná. Toto průřezové téma je propojeno se vzdělávací oblastí Člověk a společnost. Pokud se týká žáků s lehkým mentálním postižením, je potřeba klást důraz na jejich chování a pomáhat jim vybudovat vztah k sobě a k druhým. Více se dočteme na Metodickém portále RVP.CZ⁸. Dané téma je vynikajícím pomocníkem v prevenci a předcházení sociálně patologickým jevům.

1.2 Výchova demokratického občana

Demokratický občan je člověk, který dokáže kriticky myslet, zná svá práva i povinnosti ve vztahu k demokratickému státu a dokáže řešit konflikty a problémy přiměřeným způsobem. Respektuje přitom lidskou důstojnost, sebe samého i druhé lidi. Uplatnění tohoto průřezového tématu pro žáky s lehkým mentálním postižením spočívá v tom, že je vedeme k sebeúctě, sebedůvěře a samostatnosti.⁹ Ve ŠVP¹⁰ je k tomuto průřezovému tématu zmíněna společnost a škola, kde škola vystupuje jako vzor partnerství a demokratického společenství a ve škole vládou demokratické vztahy. Žáci jsou ve škole vedeni k tomu, aby znali volební systém své země, věděli, jak probíhají volby, znali obec, ve které žijí. Dokážou vysvětlit, kdo je to občan, uvědomují si, že Česká republika je demokratický stát. Znají Základní listinu práv a svobod a umí vyjmenovat dětská práva.

1.3 Multikulturní výchova

Multikulturní výchova vede žáky k uvědomění si vlastní kultury a přijetí kultur odlišných. Žák, který se ve třídě setkává se spolužáky z odlišného kulturního prostředí, je veden k nekonfliktnímu soužití s nimi a učí se, jak s nimi jednat na základě základních lidských práv. Dokáže slušně vystupovat.¹¹ Na Metodickém portálu nalézáme pojmy jako např. tolerance a pochopení jiných kultur. Zmíněny jsou i mezilidské vztahy v širším slova smyslu. Zvláště škola je místem setkávání nejrůznějších kultur, a je tedy potřeba dbát na rovnost a odbourávat předsudky. Multikulturní výchova se dotýká všech vzdělávacích oblastí. Žáci

⁸ Metodický portál RVP. CZ.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ ŠVP Škola pro život 2021+.

¹¹ Tamtéž.

s lehkým mentálním postižením mají nastavenou tuto oblast podle svých možností. Zpravidla je cílem, aby si uměli uvědomit vlastní identitu, reflektovali své sociokulturní zázemí a respektovali jiné sociální skupiny.¹²

1.4 Environmentální výchova

Environmentální výchova je chápána ve smyslu vztahu člověka k prostředí. Vztah k jeho obci, péče o přírodu, kulturu a celkovou ochranu.¹³ Na Metodickém portálu¹⁴ se dočteme, že environmentální výchova dává sjednocený pohled na životní prostředí. Učí žáky pozorovat, vnímat a dokázat zhodnotit, co může způsobit špatný přístup lidí ke svému prostředí. U žáků s lehkým mentálním postižením jde o snahu dospět k pojetí života jako největší hodnoty a vnímání přírody jako dědictví.

1.5 Mediální výchova

Úkolem mediální výchovy je naučit žáky vyhledávat pravdivé informace v obrovském množství zdrojů. Dokázat rozlišit, co je správné a co nikoliv. Dokázat vysvětlit vztah mezi sdělením v médiích a realitou. Vědět, jak média fungují a jaký mají vliv na koncového adresáta. Dále pochopit, co média ovlivňuje, jaký mají vliv na každodenní život člověka, na politiku a kulturu dané země. Jaká je posloupnost pravidelných sdělení ve zprávách.¹⁵ Na Metodickém portále RVP.CZ¹⁶ se dozvíme, že na žákovi je, aby dokázal vyselektovat správné podněty. Média jsou nedílnou součástí dnešního světa, mají velký vliv na společnost, potažmo jedince. Mediální výchova svým obsahem prolíná vzdělávací oblast Člověk a společnost. Učitel se snaží pomáhat žákům orientovat se ve velkém „moři“ informací, rozpoznávat věrohodné informace a zprávy i fake news. Žáci s lehkým mentálním postižením se mají naučit, jak trávit vhodně volný čas.

¹² Metodický portál RVP. CZ.

¹³ ŠVP Škola pro život 2021+.

¹⁴ Metodický portál RVP. CZ.

¹⁵ ŠVP Škola pro život 2021+.

¹⁶ Metodický portál RVP. CZ.

1.6 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Ve výchově k občanství je důležité, aby žáci vnímali aktuality ze zahraničí, díky nimž poznávají Evropu a ostatní svět. Na Českou republiku, která je součástí demokratického světa, nahlížíme právě v kontextu událostí celého světa.¹⁷ Metodický portál RVP.CZ¹⁸ popisuje toto téma ze širší perspektivy a ukazuje žákům život v evropském a mezinárodním měřítku, kde mohou uplatnit vědomosti získané ve vzdělávacích předmětech. Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost je žák schopen díky svým znalostem z dějepisu porozumět historickým souvislostem, které jsou nedílnou součástí našich životů, našich osobních dějin. V předmětu Výchova k občanství má toto průřezové téma velký prostor. U žáků s lehkým mentálním postižením se budeme snažit o to, aby přijali evropské hodnoty a získali smysl pro zodpovědné jednání.

¹⁷ ŠVP Škola pro život 2021+.

¹⁸ Metodický portál RVP. CZ.

2 Analýza encykliky Fratelli tutti

Tato kapitola analyzuje encykliku Fratelli tutti jako celek a dále její jednotlivé kapitoly. Také se zaměřuje na některé myšlenky, které vyslovil papež František v nejširším slova smyslu, a to sociální přátelství a všeobecné bratrství.

2.1 Encyklika Fratelli tutti

Encyklika Fratelli tutti (Všichni [jsme si] bratry), je v pořadí třetí encyklikou, kterou papež František napsal, a to ve španělštině. Adresuje ji všem, kteří žijí v dnešním globalizovaném světě, pro nějž je charakteristická stále větší propojenost, ale zároveň – jak sám říká – v něm vyrůstají „zdi“.¹⁹ Americký kardinál Blase Cupich o encyklice píše, že by se svým významem mohla stát dokumentem, který nejlépe vystihuje papežův úřad.²⁰ Stefano Russo zmiňuje, že pozvání papeže Františka patří všem lidem a musí být přijato zodpovědně. Podle Russoa lze celou encykliku chápat jako obširný komentář k podobenství o Milosrdném Samaritánovi (Lk,10,25-37).²¹ Josef Prokeš se ve svém prvním komentáři k této encyklice zmiňuje o kritice médií, která papežovi vytýkají, že v ní málo mluví o Bohu.²²

V českém prostředí věnuje encyklice zvláštní pozornost časopis *Salve*. K tématu přispěli: teolog a historik Massimo Faggioli, jenž ve svém článku poukazuje na neúnavné úsilí papeže Františka o stavění mostů.²³ Teolog Markus Vogt zase vidí přínos textu encykliky v etice míru.²⁴ Podle Marianne Heimbach-Steinsově a Evy Hanselmannové spočívá hlavní téma v sociálním přátelství a univerzálním sourozenectví. Autorky rozebírají také pojmy jako sociální a politická láska nebo solidarita a komentují podobenství o milosrdném Samaritánovi, které papež František uvádí ve druhé kapitole encykliky Fratelli tutti.²⁵ Denisa Červenková zmiňuje, jaké jsou základy bratrství v dokumentech II. Vatikánského koncilu, po koncilním období a analyzuje tyto základy v encyklice Fratelli tutti a

¹⁹ *Salve*. Revue pro teologii a duchovní život, 2021, č. 2, s. 11.

²⁰ Převzato z: HORÁLEK, M. *Papež František představil svoji vizi nového uspořádání světa*. Rozhlas.cz [online]. Český rozhlas, 2020-10-10 [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/martin-horalek-papez-frantisek-predstavil-svoji-vizi-noveho-usporadani-sveta-8336412>.

²¹ RUSSO, S. Un sogno a occhi aperti. *Vita e Pensiero*, 2021, č. 1, s. 5-8.

²² PROKEŠ, J. Fratelli tutti. In: You Tube [online]. 27.10.2020 [cit. 2022-09-10] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cuyg74eA56M&t=101s>

²³ FAGGIOLI, M. Encyklika papeže Františka Fratelli tutti a nový věk zdi. *Salve*, 2021, č. 2, s. 19-31.

²⁴ VOGT, M. Poselství encykliky Fratelli tutti v kontextu katolického sociálního učení. *Salve*, 2021, č. 2, s. 35-51.

²⁵ HEIMBACH-STEINSOVÁ, M. a HANSELMANNOVÁ, E. Univerzální sourozenectví a sociální přátelství. *Salve*, 2021, č. 2, s. 53-65.

v dokumentu Lidské bratrství.²⁶ Teolog a historik Tomáš Petráček upozorňuje na papežovo smíření se s minulostí jako na základní předpoklad, který je potřebný ke klidnému soužití. Zmiňuje, že ke svým cestám volí papež právě takové země, kde je potřeba smíření.²⁷ Sociální etik Johannes Wallacher poukazuje na univerzální bratrství na národní i mezinárodní úrovni. Vyzdvihuje význam důvěry a mezinárodní spolupráce.²⁸ Religionista Jaroslav Franc dospěl k názoru, že spousta reakcí na Fratelli tutti z muslimského světa je známkou dobře zvoleného tématu, lidského bratrství, které je pochopitelné i napříč náboženstvími.²⁹

Název encykliky je odkazem na téma, které zmínil papež František jako první po svém zvolení³⁰ - téma bratrství. Tehdy uvedl, že vztah mezi biskupem a jeho lidem je „cesta bratrství“, a vyslovil přání, aby se lidé modlili nejen za sebe a za druhé, ale také za celý svět. Jenom tak může vzniknout bratrství. Sousedství „Fratelli tutti“ pochází od svatého Františka z Assisi a bratrství je myšleno nejen vůči lidem, ale i vůči celé zemi, tak jak o tom papež František psal již v encyklice *Laudato si*³¹. Papež se nechává inspirovat tímto světcem z Assisi, který vyzývá k lásce, jež přesahuje zeměpisné bariéry i vzdálenosti. Píše, že si máme vážit a milovat každého člověka, ať stojí před námi, nebo je kilometry vzdálen, ať se narodil nebo žije kdekoliv (FT čl. 1). Encyklika *Fratelli tutti* je věnována bratrství a sociálnímu přátelství, o němž papež mluvil již dříve a často. Právě setkání s velkým imámem Ahmedem Al-Tajíbem vedlo k prohlášení, že Bůh „stvořil všechny lidi s rovnými právy, povinnostmi a důstojností a povolal je, aby spolu žili jako bratři a sestry“ (FT čl. 5). Encyklika se zaměřuje na bratrskou lásku, která je otevřená všem. Myšlenky v ní vyslovené jsou pozváním k rozhovoru se všemi lidmi dobré vůle (FT čl. 6). Papež zmiňuje i nemoc covid-19. Poukazuje na neschopnost jednotlivých zemí postupovat společně během krize (FT čl. 7). Vyslovuje přání, aby každý z nás začal uznávat důstojnost druhého člověka a tím se zapojil do obnovy bratrství mezi všemi (FT čl. 7). Nikdo ať nemusí počítat s životem v osamění... (FT čl. 8).

²⁶ ČERVENKOVÁ, D. „Teologie bratrství“ od mezináboženského k celospolečenskému dialogu. *Salve*, 2021, č. 2, s. 67-85.

²⁷ PETRÁČEK, T. Překonání minulosti nelze zapomením. *Salve*, 2021, č. 2, s. 87-99.

²⁸ WALLACHER, J. Za spravedlivé uspořádání světové ekonomiky. *Salve*, 2021, č. 2, s. 125-135.

²⁹ FRANC, J. Fratelli tutti: Christiani et Muslimi. *Salve*, 2021, č. 2, s. 149-165.

³⁰ SPADARO, A. Fraternity and Socialfriendship. Dostupné z: <https://www.laciviltacattolica.com/fraternity-and-social-friendship/>

³¹ Srov. LS, čl. 19.

2.1.1 Stíny ve světě, který se uzavřel

V první kapitole papež František poukazuje na trendy, které stojí v cestě univerzálnímu bratrství (FT čl. 9). Pozitivně mluví o Evropské unii, o jejích zakladatelích a jejich snaze nastolit ve světě mír a přátelství (FT čl. 10). Podle něj nicméně opětovně dochází k problémům, které se jeví jako dávno zažehnané. Prosazování národních zájmů má za následek sobectví a ztrátu soucitu s potřebnými (FT čl. 11). Výzva „otevřít se světu“ nabyla zcela jiného významu, než je ten původní: „*dnes se používá výlučně pro otevřenost zahraničním zájmům nebo pro svobodu ekonomických mocností investovat bez překážek nebo komplikací ve všech zemích*“ (FT čl. 12). Není zájem o společné dobro, naopak do popředí vystupuje snaha nastolit jediný model společnosti, který svět nesjednocuje, ale vzdaluje od sebe (srov. FT čl. 12). *Pečovat o svět, ve kterém žijeme, znamená pečovat o sebe* (FT čl. 17). Důležité je přemýšlet o sobě jako o jedné rodině, která bydlí v jednom domě (FT čl. 17). Nejsmutnější je, že v popředí zájmu nestojí potřeba chránit ty nejzranitelnější (FT čl. 18). Jedni žijí v nadbytku a druzí nemají nárok ani na svá základní práva (FT čl. 22). Zvláště znepokojen je papež František z válek, teroristických útoků, náboženských a rasových pronásledování ve prospěch ekonomických zájmů, které vedou ke „třetí světové válce“ (FT čl. 25). Ti, na které se v jejich státech zapomnělo, jsou snadnou kořistí pro různé zločinecké skupiny, které chtějí pomáhat pouze zdánlivě, opak je však pravdou (FT čl. 28).

Papež František ani velký imám Ahmed Al-Tajíb nezpochybují přínos ve vědách, zdravotnictví, technologiích, prospěšných zvláště pro rozvinuté země. Upozorňují, že na jedné straně existují ve světě velké technologické vymoženosti, a na straně druhé dochází k mravnímu úpadku. Ten má vliv na to, co se děje na mezinárodní scéně, přičemž následkem je oslabení duchovních hodnot a pocitu odpovědnosti (FT čl. 29). Pandemie nás naučila plout na jedné lodi a spolupracovat (FT čl. 32). *Kéž Bůh dá, abychom po tom všem už v naší mentalitě nebyli „oni“ a „tamti“, nýbrž jen „my“* (FT čl. 35).³²

Papež František vytýká politickým režimům, že mají snahu bránit přílivu migrantů, a to všemožným způsobem. Přitom zapomínají, že migranti utíkají před válkou, že jsou pronásledováni a mají právo na lepší život (FT čl. 37). Nesmíme opomenout, že migranti zažívají spoustu strádání, a to jak během cesty, tak i odloučením od vlastních rodin ze známého prostředí. Proč se tak děje? Proč daný stát nenastaví takové podmínky, aby lidé

³² K tomu dále Russo uvádí, že kromě toho, že jsme všichni na jedné lodi, nás papež žádá, abychom nezapomněli na to, čemu nás naučila pandemie covidu. Viz RUSSO, Un sogno a occhi aperti. *Vita e Pensiero*, 2021, č. 1, s. 8.

neměli důvod utíkat ze své země? (FT čl. 38). Na migranty se nahlíží jako na nesvéprávné osoby nemající žádné nároky ani potřeby. Přitom každý člověk má stejnou důstojnost, a to bez ohledu na to, odkud přichází, jaké je národnosti a rasy (FT čl. 39). V budoucnu bude migrace důležitým faktorem celého světa. Dnes je však ovlivněna ztrátou smyslu pro odpovědnost, na němž stojí každá občanská společnost. Je potřeba naučit se chránit práva svých občanů na straně jedné a na straně druhé pomáhat migrantům a dokázat je přijmout (FT čl. 40).

Papež zmiňuje v této kapitole i komunikaci v souvislosti s úctou k druhému člověku (FT čl. 42). Digitální média přinášejí riziko závislosti a ztráty kontaktu s realitou, dochází k degeneraci mezilidských vztahů. Paradoxně digitální vymoženosti nedostačují na budování mostů a nejsou schopny lidstvo spojovat (FT čl. 43).³³

Závěrem kapitoly papež František uvádí, že naděje *k nám promlouvá o něčem, co je hluboce zakořeněno v každém lidském srdci, nezávisle na jednotlivých okolnostech a dějinných podmínkách, v nichž žijeme* (FT čl. 55).

2.1.2 Cizinec na cestě

Papež František se zamýšlí nad podobností o milosrdném Samaritánovi (Lk 10,25-37). Zmiňuje problém vztahů. Vztahy provázejí člověka od jeho stvoření (FT čl. 57). Příklad „miluj bližního svého jako sám sebe“ (Lv 19,18) se dříve chápalo ve smyslu milovat někoho blízkého, vlastního. Postupně se rozšiřovalo dál za vlastní kmen a příkaz zněl: nečini druhému to, co nechceš, aby on činil tobě. Jedná se o zlaté pravidlo pro každodenní život (FT čl. 59). Už ve Starém zákoně nalzáme vysvětlení, proč mají být naše srdce otevřená a proč se nechovat odmítavě k cizincům. Židovský lid sám žil v Egyptě v otroctví a byl cizincem. *Volání k bratrské lásce se nese jako ozvěna celým Novým zákonem*: „Celý zákon je totiž ve své plnosti obsažen v jediné větě: Miluj svého bližního jako sebe“ (FT čl. 61).

³³ K tomu ještě Klimentová uvádí, že média narušují úctu k ostatním lidem a nedávají šanci diskretnosti, dochází k izolaci, svoboda se stává iluzí a dialog není plodný. Viz KLIMENTOVÁ, Monika. Fratelli tutti. Nová sociální encyklika papeže Františka. Církev.cz[online]. 2020-10-04 [cit.2022-09-10].

Horálek poukazuje na sociální agresivitu v mobilních telefonech a počítačích, která se neštítí ničeho. Viz HORÁLEK, M. *Papež František představil svoji vizi nového uspořádání světa*. Rozhlas.cz [online]. Český rozhlas, 2020-10-10 [cit.2022-09-10]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/martin-horalek-papez-frantisek-predstavil-svoji-vizi-noveho-usporadani-sveta-8336412>

Prokeš se zamýšlí nad Františkovým poukazem na to, že moderní technologie dokáží nalézt vzdálené planety, ale radovat se s druhými lidmi, trávit s nimi čas a dokázat jim naslouchat je velký problém. Viz PROKEŠ, J. Fratelli tutti. In: YouTube [online].27.10.2020 [cit.2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cuyg74eA56M&t=101s>

Láska se nezajímá, odkud bratr nebo sestra přichází, dovoluje vytvářet rodinu, kde se všichni cítíme doma. ... *Láska vyzařuje soucit a důstojnost* (FT čl. 62). V podobenství o milosrdném Samaritánovi minulo zraněného na cestě několik kolemjdoucích, kteří neměli čas ani zájem mu pomoci – až na jednoho. Ten nechal vše stranou a o zraněného se postaral (FT čl. 63). Tak se to děje i dnes. Jsme neteční ke svému okolí, nemáme na nic a na nikoho čas. Obracíme se zády k lidskému utrpení (FT čl. 65). Papež František nás vyzývá: *Neklesněme tak hluboko!* Ať je nám milosrdný Samaritán vzorem. Ježíš nás zve k uvědomění si svého občanství jak vůči svému národu, tak vůči celému světu. Život je časem pro setkávání se s druhými (FT čl. 66). Následujme milosrdného Samaritána, který dokázal soucítit se zraněným. Jiné rozhodnutí z nás dělá zloděje nebo člověka bez soucitu. Zároveň nás upozorňuje, abychom se vyvarovali toho, že budeme myslet jen na sebe a odmítáme vidět, co potřebují ti nejohroženější (FT čl. 67). Nemáme právo být lhostejní k těm, kteří potřebují naši pomoc. Máme vyjít z naší komfortní zóny a soucítit s trpícími. V tom spočívá lidská důstojnost (FT čl. 68).³⁴ V promluvě z 22. dubna 2020 papež František říká, že chudých lidí je velmi mnoho, a my je nevidíme, protože jsme se stali součástí lhostejnosti, která se usadila v našem světě.³⁵ František zmiňuje v této kapitole ještě jeden detail: lidé procházející kolem zraněného muže jsou věřící lidé. Poukazuje na to, že ani věřící člověk není zárukou věrnosti ve všem, co od něj víra vyžaduje. Naopak nevěřící se někdy zachová mnohem lépe než věřící člověk (FT čl. 74). Naštěstí každý den skýtá novou šanci znovu se podílet na uzdravení naší nemocné společnosti.

2.1.3 Ohlašovat a vytvářet nový svět

Ve třetí kapitole papež František upozorňuje na to, že člověk sám sebe nemůže poznat bez setkávání s jinými lidmi (FT čl. 87). *Je potřeba vyjít ze sebe a odloučit se od sebe sama* (FT čl. 88). Láska a přátelství může zůstat jen v srdci, které je otevřené pro vztah k druhým lidem (FT čl. 89). Každý, kdo žije v nouzi v důsledku osamění či nezájmu společnosti, se

³⁴ Stefano Russo k danému uvádí, že „druhý“ člověk nám není vlastně vůbec neznámý, především, když je raněný a má problémy a my opouštíme lhostejný postoj. Zdůrazňuje slovo „každý“ ve smyslu opravdu každý, muž, žena, dítě, starý člověk. Ke každému je důležité přistupovat jako milosrdný Samaritán. Viz RUSSO, c. Un sogno a occhi aperti, s. 7-8.

Prokeš zdůrazňuje, že rozhoduje jen to, jestli se zastavím, nebo jdu dál. Některé naše návyky napomáhají k tomu, že zůstáváme lhostejní. Věříme, že situace sama nějak dopadne. Zranění jsme my sami. Viz PROKEŠ, J. Fratelli tutti. In: You Tube [online].27.10.2020 [cit.2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=6TWHnBsHL1g>

³⁵ FRANTIŠEK, papež. *365 dní s papežem Františkem*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020.

stává cizincem ve vlastní zemi (FT čl. 97). Papež František zmiňuje také staré lidi, kteří jsou často na obtíž. Přitom každý z nich může pomoci společnosti vlastním jedinečným životním příběhem (FT čl. 98). František zdůrazňuje hodnotu každého člověka a jeho nárok na důstojný život (FT čl. 106).³⁶

Dále je v kapitole zmíněn pojem solidarita. Solidarita jako aktivní péče ve prospěch druhých, zvláště chudých či nejzranitelnějších, na něž naše civilizace zapomíná, nebo by ráda zapomněla (FT čl. 116). Pojem solidarita však obsahuje mnohem více než jen ojedinělé projevy štědrosti. Být solidární znamená myslet a jednat s ohledem na společenství. V závěru kapitoly papež píše: *Můžeme usilovat o svět, který bude poskytovat půdu, bydlení a práci všem lidem. To je skutečná cesta míru* (FT čl. 127).

2.1.4 Se srdcem otevřeným celému světu

Papež František vyjadřuje pomoc migrantům čtyřmi činnostmi: *přijmout, chránit, podporovat a začlenit* (FT čl. 129). Zmiňuje, že pokud své srdce otevíráme osobám odlišným, ony mohou nadále zůstat samy sebou a mohou se dále rozvíjet (FT čl. 134). Pokud se jim dostane pomoci při začleňování, stávají se přínosným obohacením pro společnost (FT čl. 135). *Země, která se dále rozvíjí na základě své původní kultury, je pokladem pro celé lidstvo* (FT čl. 137). Je dobré si uvědomit, že existuje jen jedna možnost, a to, že se zachráníme jedinečně všichni společně, anebo nikdo (FT čl. 137). Papež vysvětluje vzájemné vztahy mezi pojmy „lokální“ a „univerzální“ (FT čl. 142).³⁷ Nezapomíná zdůraznit, že je potřeba začít u sebe doma (FT čl. 151-153).³⁸

³⁶ K danému tématu píše Klimentová, že papež podotýká, že nikdo nesmí zůstat osamocen jen kvůli tomu, že se narodil v jiném státě, neboť práva každého člověka jsou neměnná. Viz KLIMENTOVÁ, M. Fratelli tutti. Nová sociální encyklika papeže Františka. Prokeš říká, že máme vnímat originalitu každého člověka. Každý člověk má svou hodnotu. Na počátku všeho je láska. Zajímavým postřehem je soukromé vlastnictví, které je základním právem člověka, ale ne absolutním. Je povinnost pomáhat těm, co pomoc potřebují. Viz PROKEŠ, J. Komentář k třetí kapitole Fratelli tutti. In youtube [online].11.11.2020 [cit.2022-09-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=E337XFNEKUA>

³⁷ K tomu Faggioli poznamenává, že pokud člověk nemá vztah k lokálnímu, není možné, aby byl plně otevřený pro univerzální. Viz FAGGIOLI, M. Encyklika papeže Františka Fratelli tutti a nový věk zdí. *Salve*, 2021, č. 2, s. 19-31.

³⁸ Prokeš zdůrazňuje dialog s druhým, potřebu znát sám sebe a svoji kulturu. Potom můžu být užitečným pro druhé. Viz PROKEŠ, In: You Tube [online].18.11.2020 [cit.2022-09-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qf33ipf2ltc>

2.1.5 Lepší způsob politiky

V páté kapitole papež František zmiňuje pojmy populismus a liberalismus. Malý zájem o ty nejslabší se může skrývat za populismem, který je využívá ke svým účelům, nebo za liberalismem, který slouží ekonomickým zájmům bohatých (srov. FT čl. 155). František upozorňuje i na fakt, že v dnešním světě není možné vyjádřit svůj názor na cokoliv, aniž by člověk přitom nebyl buď pomluven, nebo vychvalován do nebe (FT čl. 156). Politika je pro mnoho lidí dnes něčím, co je nezajímá hlavně kvůli korupci. Papež však říká: *může náš svět existovat bez politiky?* (FT čl. 176)... *Ještě jednou vyzývám k tomu, abychom znovu uznali politiku jako vznešené poslání a jednu z nejcennějších forem lásky k bližním, protože usiluje o společné dobro* (FT čl. 180).³⁹ Ti, kteří vládou, zpravidla usilují o vzájemná setkávání a hovory o určitých tématech a nalézání shod. Oni musí být ochotni vyslechnout i jiný názor a přijmout ho (FT čl. 190). Papež František myslí i na ty, kteří nám vládou, a vyzývá jak politiky, tak i nás k modlitbě.⁴⁰

2.1.6 Dialog a sociální přátelství

Zde nám chce papež František vysvětlit význam slova dialog. Charakterizuje ho jako snahu o sblížení se, naslouchání si, poznávání jeden druhého, snahu o porozumění (FT čl. 198). Antonio Spadaro vzpomíná na audienci, během níž papež vysvětluje, jak mají jezuité pracovat v kultuře. Zazněla tři slova: dialog, rozlišování, hranice. O dialogu řekl, že je smysluplný jen v případě, kdy přijímáme toho druhého, kterého máme před sebou, jako partnera, který nás něčím obohatí.⁴¹ Každá země vzkvétá pouze tehdy, pokud probíhá tvořivý dialog mezi různými prvky kulturního dědictví (FT čl. 199). Často bývá dialog zaměňován za výměnu názorů, které probíhají v médiích a nejsou zrovna důvěryhodné (FT čl. 200). Dialog, který má opravdu váhu, je ten, kdy jsme schopní brát v potaz názor jiného člověka,

³⁹ Prokeš k danému říká, že bez politiky to nejde a nesmí být podřízena ekonomice. Součástí politiky je láska, která zahrnuje ty nejpotřebnější. A tyto lidi musí mít politika stále na zřeteli. Politika pro chudé, s chudými a chudých. V politice musí být přítomná milosrdná láska. Viz PROKEŠ. In: YouTube [online].25.11.2020 [cit.2022-09-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=oxVHgG0vVdc&t=1s>

Klimentová se zamýšlí, že tématem páté kapitoly je taková politika, která slouží společnému dobru. Viz KLIMENTOVÁ, M. Fratelli tutti. Nová sociální encyklika papeže Františka. Církev.cz[online]

Russo zase uvádí, že má-li dojít k rozvoji světového společenství, kde by se realizovalo bratrství, které by vyšlo z lidí a národů, kteří žijí sociálním přátelstvím, je potřeba té nejlepší politiky postavené na společném dobru. Viz RUSSO, Un sogno a occhi aperti, s. 5-8.

⁴⁰ FRANTIŠEK, Papež. Praha: Ottovo nakladatelství, 2016, s. 97.

⁴¹ FRANTIŠEK, Papež. *U mne je vždy otevřeno*. Praha: Paulínky, 2014, s. 139.

a dokonce ho přijmout. Papež vyzývá k přijetí rozdílných názorů, které často vedou lidstvo k pokroku (FT čl. 203). V celosvětovém měřítku nám dnes média, zvláště internet zprostředkovávají přítomnost druhých lidí. Je však důležité mít stále na zřeteli upřímné vnímání pravdy a snahu posloužit těm, kteří ji nejvíce potřebují, a usilovat neustále o společné dobro (FT čl. 205). Relativismus nelze brát jako řešení situace (FT čl. 206). Má-li mít společnost budoucnost, je potřeba ctít pravdu o lidské důstojnosti a být jí věrni. Relativismus má snahu vnucovat pravdy těch, kteří vládnou či profitují ze situace. Nesmíme zapomínat, že *není žádný rozdíl mezi tím, kdo je pánem světa, a tím, kdo je posledním ubožákem na této zemi. Před morálními požadavky jsme si všichni absolutně rovni* (FT čl. 209).

Závěrem kapitoly zmiňuje papež laskavost, kterou svatý Pavel popisuje jako pomoc druhým, aby jejich život byl snesitelnější. Laskavě s nimi jednat, utěšovat je a povzbuzovat (FT čl. 223). Pokud je člověk laskavý, je oprostěn od hrubosti, která mívá negativní vliv na vztahy mezi lidmi; od strachů, které nám nedovolují myslet na druhé lidi. Odvykli jsme si říkat slova: děkuji, promiň, odpusť. Občas se ale najde člověk, který je laskavý, dokáže druhému člověku naslouchat, povzbudit ho. Kdybychom se o to snažili v našich životech, měli bychom podíl na utváření života, kde lze předcházet nepochopení a problémům. Laskavost je založena na úctě k druhým lidem a má vliv na vztahy ve společnosti. Díky ní se lépe hledá cesta tam, kde se to zdá nemožné (FT čl. 224).

2.1.7 Cesty k novému setkání

Papež František uvažuje v této kapitole o setkávání se v čase. Podle něj je důležité nevracet se do času před spory a být si vědom toho, že spor proměňuje. Musíme se naučit respektovat pravdy, které stály na počátku krize. Lidé se musí dozvědět pravdu (FT čl. 226). Vědět, že pravdu, spravedlnost a milosrdenství nelze oddělit. Úkolem pravdy je smír a odpuštění (FT čl. 227).

Papež dává jako vzor rodinu, kde se všichni cítí dobře a nikdo není odstrkován. Pokud má někdo problém, rodina mu pomůže a stojí při něm. Každý z rodiny má zájem na společném dobru. I v rodinách dochází ke sporům, ale mezi členy rodiny existuje rodinné pouto a dobrá vůle problém vyřešit. František vyslovuje naději: kež bychom dokázali tak jako na rodinu nahlížet také na své sousedy a na ty, kdo mají jiný názor (FT čl. 230). Cesta k míru je často založena na vyjednávání (FT čl. 231). Mír není jen to, když není válka, je to

práce na obnově důstojnosti těch nejzanedbávanějších bratří a sester (FT čl. 233).⁴² Pro křesťanství jsou témata odpuštění a smíření velmi důležitá (FT čl. 237). Povinnost odpouštět však neznamena zřeknutí se svých práv ve prospěch těch, kteří jsou u moci (FT čl. 241). *Odpustit neznamena zapomenout* (FT čl. 250). I když se událo něco, co nejde snést, je možné to odpustit. Pokud někdo dokáže opravdově odpustit a ničím to nepodmiňuje, dokáže odpustit i někomu, kdo nechce činit pokání a sám nedokáže žádat o odpuštění. Největší podíl na tomhle zázraku má Bůh (FT čl.250). *Ti, kdo skutečně odpouštějí, nezapomínají* (FT čl. 251). Oni nepodlehli utrpení, dokázali se přenést přes odplatu. Pochopili, že tudy cesta nevede (FT čl. 251). Díky odpuštění můžeme dosáhnout spravedlnosti (FT čl. 252). V promluvě 19. června 2019 říká František, že kdo nedokáže odpustit, není křesťan a nedostane se mu odpuštění ani od Pána. V modlitbě „Otče náš“ prosíme o odpuštění našich vin, a i my odpouštíme našim viníkům.⁴³ František řekl, že každý člověk má právo odpouštět a že všichni máme právo na odpuštění, pokud o ně sami požádáme.⁴⁴ Máme-li dokázat odpustit, musíme mít zkušenost s pochopením a dokázat odpustit i sami sobě. Pokud nás lidé příliš často kritizují, zvláště ti, kteří jsou v našich životech důležití, ztrácíme úctu k sobě samým. To má za následek uzavření se do sebe. Je však potřeba vymanit se z tohoto stavu, umět se přijmout a odpustit si. Totéž dokázat i vůči druhým lidem (AL čl. 107). Jak ale dojít k odpuštění? *Co dělat, když se odpuštění nedaří a způsobené zlo je moc velké?*⁴⁵ Papež František prosí Boha, abychom zvládli překonat všechny bariéry, které nám brání přijmout naše bratry a sestry (FT čl. 254).

2.1.8 Náboženství ve službě bratrství ve světě

Poslední kapitola se zaměřuje na náboženství, která jsou založená na úctě k člověku. Každý člověk je povolán být Božím dítětem a náboženství mají význam při budování bratrství a ochraňují spravedlnost ve společnosti. Smyslem rozhovorů mezi zástupci různých

⁴² Prokeš k danému říká, že konflikt je fakt, který je součástí našeho života. Viz PROKEŠ, In: You Tube [online]. 25. 11. 2020 [cit.2022-09-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=lbENILSmKUG> Klimentová v sedmé kapitole vyzdvihuje papežova slova, že válka je něco, co není minulostí, ale je neustále s námi. Postoj papeže vůči trestu smrti je nekompromisní: musí být zrušen, a to na celém světě. Viz KLIMENTOVÁ, M. Fratelli tutti. Nová sociální encyklika papeže Františka. Církev.cz[online].

⁴³ FRANTIŠEK, papež. *365 dní s papežem Františkem*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020, s. 188.

⁴⁴ CERNUZIO, S. Papež František: Odpuštění je lidské právo. Vatican news [online]. 7.2.2022 [cit.2022-10-26]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-02/papez-frantisek-odpusteni-je-lidske-pravo.html>

⁴⁵ Tuto otázku klade OPATRŇÝ, Dominik. *Následovat člověka do Božího království: prameny a meandry křesťanské etiky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021, s. 224.

náboženství je utvářet přátelství, mír a shody a vzájemně sdílet duchovní a mravní hodnoty a životní zkušenosti založené na pravdě a lásce (FT čl. 271). Hlavní příčinou krize dnešního světa je odcizení se náboženským hodnotám. Člověk je zpravidla zaměřen sám na sebe a na materiální hodnoty. Podle papeže není možné nebrat v potaz náboženský názor, který má kořeny dávno v historii a je založen na náboženských textech, které jsou aktuální neustále (FT čl. 275).⁴⁶ Politiky se smí účastnit jen laici, nikoliv náboženští představitelé. Ti ale nezůstávají v ústraní. Jejich práce je založena na společném dobru a univerzálním bratrství (FT čl. 276). Papež připomíná náboženskou svobodu všech církví. Všichni jsou si bratry a sestrami (FT čl. 279). Náboženství nikdy nesmí popouzet k válkám, nenávisti a nepřátelství (FT čl. 285).

2.2 Všeobecné bratrství

Papež František píše, že je nesmírně důležité chránit společný domov a v něm se neustále snažit sjednocovat lidskou rodinu (LS čl. 13). Tohle téma rozvádí dále v encyklice *Fratelli tutti*, kde jednou z jeho hlavních myšlenek je bratrství. Když papež nastoupil svůj pontifikát, řekl: *Modleme se jedni za druhé, aby ve světě zavládlo více bratrství.*⁴⁷ Pojmenoval cestu bratrství a myslel tím vztah mezi biskupem a lidem. Marie Duhamelová vzpomíná na první Františkova slova po jeho zvolení a zrovna tak i Antonio Spadaro⁴⁸. Bratrství František nevnímá jen jako emoci či nějakou myšlenku, ale jako skutečnost. Říká, že všichni jsme bratry, občany, kteří mají stejná práva a povinnosti, a na těchto základech se všichni radují ze spravedlnosti.⁴⁹

Ne náhodou si papež zvolil jméno František. Jeho vzorem je sv. František z Assisi, a kromě jeho jména se ztotožňuje i se způsobem jeho života, a to sloužit chudým a těm

⁴⁶ Vatican news uvádí k osmé kapitole, že cesta všech lidí různých náboženství spočívá v pohledu k Bohu, který vidí srdcem. Boží láska se vztahuje na všechny, i na ateisty. Viz VATICAN NEWS [online].2020-10-04 [cit.2022-10-12]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-10/zverejnena-nova-encyklika-fratelli-tutti.html>

Prokeš vznáší dotaz: Má mít mé náboženství vliv na společnost? Viz PROKEŠ, In: You Tube [online].25.11.2020 [cit.2022-09-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=CUZssTih9nI>
Klimentová říká, že papež zdůrazňuje, že není možné, aby násilí se odkazovalo na náboženství. Vše, co je lidské se týká i církve. Viz KLIMENTOVÁ, M. *Fratelli tutti*. Nová sociální encyklika papeže Františka. Církev.cz[online]

⁴⁷ DUHAMELOVÁ, M. *PAPEŽ František*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2016, s. 97.

⁴⁸ SPADARO, A. Všechny bratři. Dostupné z: <https://www-laciviltacattolica-it.translate.google.com/articolo/fratelli-tutti>

⁴⁹ SPADARO, A. Všechny bratři. Dostupné z: <https://www-laciviltacattolica-it.translate.google.com/articolo/fratelli-tutti/>

nejpotřebnějším. Od celé církve očekává, že bude pokorná a skromná.⁵⁰ Říká, že musíme mít neustále na paměti: Fratelli tutti. Papež používá slova sv. Františka a vyzývá k lásce, která překonává překážky i vzdálenosti. Každého, kdo miluje druhého bez ohledu na to, kde se nachází, oslavuje. Toto je podstata bratrské otevřenosti (FT čl. 1). Právě sv. František je ten, který papeže inspiroval psát o bratrství a sociálním přátelství. On radil ustoupit od útočnosti a sváru a nahlížet na každého, i když není věřící, s pokorou a bratrskou podřízeností (FT čl. 3). Hájek a Reichsfeld uvádějí, že svatý František považoval za samozřejmé *milovat a bratřit se s celým stvořením a být součástí bratrské pospolitosti se všemi, se vším a spolu sdílet společný domov*.⁵¹

Papež František a velký imám Ahmed Al-Tajíb učinili prohlášení, že Bůh stvořil všechny lidi s rovnými právy, povinnostmi a důstojností a povolal je, aby spolu žili jako bratři a sestry (FT čl. 5). V encyklice Fratelli tutti se papež zaměřuje na všeobecný rozměr bratrství a na otevřenost pro všechny. Přeje si, aby nezůstalo jen u slov, ale aby nová vize bratrství byla skutečná (FT čl. 6). Dnešní svět není nastaven na vzájemnou spolupráci ve smyslu spravedlnosti a míru. Neuvědomujeme si, že jsme všichni na jedné lodi. Nebereme v potaz bratrství jako hodnotu (FT čl. 30). Až díky pandemii covid jsme si uvědomili, že opravdu plujeme na jedné lodi a že nikdo se nezachrání sám. Problémy druhých jsou i našimi problémy (FT čl. 32). Nejvyšším zákonem bratrské lásky je lidská důstojnost, kterou nelze odcizit (FT čl. 39). Lásku nezajímá, odkud přichází zraněný člověk. Láska buduje nové mosty, tvoří nové vztahy, novou velkou rodinu, kde se všem žije dobře (FT čl. 62). František vybízí, abychom se vydali na cestu bratrství mezi lidmi, jak nám to ukazuje milosrdný Samaritán (FT čl. 69). Každý den můžeme pracovat na svém bratrství, být milosrdnými samaritány, kteří dokážou pomoci zraněným. Je naší občanskou povinností pomoci těm, kteří to potřebují (FT čl. 79). V katechezích a kázáních se má mluvit v duchu bratrství a neúnavně hovořit o lidské důstojnosti a rovnosti (FT čl. 86). Pokud se o bratrství nestaráme nebo schází politická vůle podporovat ho výchovou, dialogem či uznáváním hodnot, náš život se stane neřízeným a zaměřeným jen na sebe (FT čl. 103). Rovnost vzniká, pokud se o bratrství neustále pečuje (FT čl. 104). Člověk a jeho hodnota jsou vždy na prvním místě všeobecného bratrství (FT čl. 106).

František na cestě k bratrství hovoří o Matce Marii. Ona přijala pod křížem starost o všechny na světě. Chce, aby všichni bez rozdílu byli bratry a sestrami a žili ve spokojeném

⁵⁰ DUHAMELOVÁ, M. *PAPEŽ František*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2016, s. 97.

⁵¹ HÁJEK, V. V., REICHSFELD, H. B. *Osm století na cestě evangelia se svatým Františkem z Assisi*. Orlické Podhůří: Flétna 2021, s. 84.

světě (FT čl. 278). Nezapomíná ani zmínit právo na náboženskou svobodu pro všechny věřící, protože máme jednoho Boha a všichni jsme si bratry a sestrami (FT čl. 279).

Podle Červenkové je druhá a třetí kapitola encykliky *Fratelli tutti* důležitá k pochopení bratrství. Zmiňuje i koncilní deklaraci *Nostra aetate* v souvislosti s všeobecným bratrstvím, kde se mluví o bratrském chování ke všem lidem. Jsme stvořeni Bohem a k Božímu obrazu a na tom je založeno bratrství. Součástí bratrství musí být všichni lidé, není možné nikoho vylučovat z jakéhokoliv důvodu. Nezapomíná ani na dokument o bratrství, kde se píše o propojení mezi všemi lidmi, kteří mají jednoho Stvořitele. Bratrství mezi lidmi vychází z víry. Smyslem dokumentu je vzájemné respektování muslimů a křesťanů a pochopení, že jde o Boží milost, když se sdílí lidské bratrství. V obou dokumentech je bratrství založeno na teologicko-antropologickém základě, kde je odkaz na to, že Bůh stvořil člověka. Naším úkolem je podobat se Bohu v jeho jednání. Žít křesťanským způsobem života a chovat se stejně jako Kristus k druhým lidem. K tomu je potřeba mít základní zkušenosti s Bohem a vědět, že Bůh je milosrdný. *Františkova „teologie bratrství“ tak neustále odkazuje na „teologii Božího otcovství“*.⁵²

Zdá se, že František našel hned několik autorů, kteří na něj navazují v úvahách o sociálním bratrství. Bruno Bignami píše, že je potřeba zaměřit se na každodenní život tam, kde má bratrství největší problémy. Bratrství není volba. My všichni jsme zapojeni do bratrství. Výzva bratrství je příležitost k lepšímu životu s druhým, ne navzdory druhému. Bratrství je spjato se svědomím a etickou odpovědností. Pokud já odepřu bratrovi druhou šanci, mohu očekávat, že i někdo jiný ji odepře mně. Bignami zmiňuje rivalitu mezi pokrevními bratry a píše, že zrovna taková rivalita existuje i mezi dvěma národy. Nabízí pohled do Bible, kdy Josef dává svým bratrům druhou šanci a dochází k znovuoživení bratrství. Zmiňuje příběh o zlé ženě a zdůrazňuje drama lidského bratrství, které již Bible představuje v konfliktu. Nazývá bratrství „vážným případem“ lidských vztahů. Boží slovo staví bratrství do původního významu. Je nutné pochopit význam slov jako je synovství, mateřství, být dětmi, matkami, otci. Existuje předsudek o bratrství, že nemá šanci ovlivnit politický ani společenský život ve světě. Je prý jen jakousi náhradou svobody a rovnosti. Jestliže je mateřství a otcovství opravdově prožíváno, pak bratrství nechybí. Bratrství je založeno na sdílení etické odpovědnosti vůči bližnímu jako neznámému bratrovi. Ve vztazích s druhými lidmi člověk poznává sám sebe, druhé a svět kolem sebe. Bratrství roste

⁵² ČERVENKOVÁ, D. „Teologie bratrství“ od mezináboženského k celospolečenskému dialogu. *Salve*, 2021, č. 2, s. 67-85.

při uvědomění si synovství. Právě Samaritán představuje plné bratrství. Paradoxem je, že je to právě cizinec, kdo bližnímu poskytne čas – to je první postoj bratrství. Bratrství se rodí, když má člověk dost odvahy překonat čas jako sled okamžiků a prožít jej jako příležitost ke spáse. Ježíš se přirovnává k nejmenším bratřím (Mt 25-31, 46 v 40). Poukazuje na to, že bratrství se odehrává v obyčejnostech: poskytnutí jídla, domova, oblečení. Další příležitostí k bratrství je tvář druhého člověka. Papež František zmiňuje i konkrétní bratrství v době pandemie. Lidstvo je zraněno a uzdraveno. Každé lidstvo bylo zraněno z hlediska bratrství a František navrhuje v encyklice *Fratelli tutti* jeho léčbu. Ta je založena na bezplatnosti a vede k růstu lidskosti. Dále na něžnosti, na lásce, která se stává blízkou a konkrétní.⁵³

Červenková píše, že Františkova „teologie bratrství“ neustále odkazuje na „teologii Božího otcovství“.⁵⁴

Duhamelová vzpomíná na setkání z roku 2014, kdy se papež František sešel u Zdi nářků v Jeruzalémě s muslimem Omarem Abboudem a rabínem Abrahamem Skorkou a v přátelském objetí tří velkých náboženství šlo o *svědectví míru, bratrství a dialogu duše. Pro Františka je mír logickým vyústěním bratrství a věří, že jej lze budovat na základě osobních vztahů*.⁵⁵ V září roku 2013 se na náměstí sv. Petra sešlo více než sto tisíc lidí různého vyznání z různých států, modlili se a odříkávali růženec. František tam zmínil, že jsme sice dokázali vyrobit dokonalé zbraně, ale naše svědomí spí, je otupělé. František zde rozvinul svůj koncept bratrství ve třech liniích, a to v odpuštění, dialogu a usmíření. Zdůraznil, že cesta k míru existuje.⁵⁶

2.3 Sociální přátelství

Hlavním tématem *Fratelli tutti* je sociální přátelství, které nikoho nevyklučuje. Právě bratrství je pevným základem pro společenské přátelství. Sociální přátelství vnímá papež František jako společnou práci lidí různých vyznání, kteří pracují na dobré věci. Základem sociálního přátelství je láska, která překračuje hranice města či státu. Sociální přátelství uznává hodnotu každého člověka (FT čl. 106).

⁵³ Srov. BIGNAMI, B. Una nuova chance. *La Rivista del Clero Italiano*, 2021, č. 1, s. 44.

⁵⁴ ČERVENKOVÁ, D. „Teologie bratrství“ od mezináboženského k celospolečenskému dialogu. *Salve*, 2021, č. 2, s. 67-85.

⁵⁵ DUHAMELOVÁ, M. *PAPEŽ František*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2016, s. 121-131.

⁵⁶ Tamtéž.

Heimbach-Steinsová a Hänselmannová píše o hlavním motivu všeobecného bratrství a sociálního přátelství, které přebírají charakter sociální a politické lásky, jež je zakotvena v tradičním katolickém učení. Papež František vyzývá všechny lidi, aby se vzájemně chápali a rozuměli si jako si rozumí sourozenci, a na základě tohoto pochopení také žili. Tohle přání adresuje papež František všem lidem. Zve je k dialogu, k setkávání se mezi čtyřma očima, k naslouchání, k řešení konfliktů. Toto považuje za výraz bratrství a sociálního přátelství. Náboženství je potřeba si vážit a brát ho jako zdroj pro bratrství a sociální přátelství a nezapomínat na to. Autorky poukazují na přesah bratrství v podobenství o milosrdném Samaritánovi, dále v mezináboženském přístupu, z kterého plyne postoj papeže Františka k všeobecnému bratrství a k sociálnímu přátelství. Všimají si, že papež používá i odlišný slovník k rozvíjení hlavního tématu. Pojmy jako univerzální, sociální, politická či sourozenecká láska, politická či společenská láska k bližnímu a solidarita, opce pro chudé a sociální spravedlnost. Autorky to berou někdy jako zavádějící a snaží se o vymezení pojmů. Sociální přátelství se vztahuje na nejbližší okolí a uvnitř společnosti, čímž je tvořen základ pro semknutí se mezi všemi lidmi. Čisté sociální přátelství tak ve společnosti umožňuje všeobecnou otevřenost. Dále píše, že není vůbec jednoduché vydat se na cestu bratrství, neboť na ní panuje strach, rezignace a beznaděj. Zde má papež také návod, když nám říká, že bez darování sebe a bez lásky to nepůjde. Základním prvkem sociálního přátelství je náležet k druhému, ale kolem nás se děje přesný opak. Podle Františka musí dojít k obnovení bratrství mezi všemi lidmi. Vyzývá nás k úctě k druhým lidem a k pohledu na člověka jako bytost bez všech jejich nedostatků. Tento postoj předávat dál jako postoj sourozenecké lásky. Láska, o které se píše v encyklice *Fratelli tutti*, je nezištná. A právě to má být poselstvím pro lidi, kteří se zhlížejí jenom v sobě. Lidé, kteří pečují o druhé, či ti, kteří mají malou sebeúctu, by neměli zapomínat na péči o své tělo a o svou duši, neboť to má stejnou hodnotu jako starat se o druhé.⁵⁷

Papež František nás pozval k modlitbě za sociální přátelství při červencovém úmyslu modliteb: *„Bible říká, že kdo najde přítele, našel poklad. Chtěl bych všem navrhnout, aby vykročili mimo skupiny přátel a budovali sociální přátelství tolik nezbytné pro dobré soužití. Znovu se setkat zejména s těmi, kdo jsou nejchudší a nejzranitelnější; s lidmi žijícími na periferiích; odklonit se od populismů, které zneužívají lidských úzkostí, aniž by přinášely*

⁵⁷ HEIMBACH-STEINSOVÁ, M., HÄNSELMANNOVÁ, E. Univerzální sourozenectví a sociální přátelství. *Salve*, 2021, č. 2. s. 53-63.

*řešení, a nabízejí jakousi mystiku, jež nic nevyřeší; stranit se sociálního nepřátelství, které pouze ničí, a najít východisko z „polarizací“.*⁵⁸

Na XXIII. Dnu sociální pastorace v Buenos Aires papež František řekl, že nepřáteli sociálního přátelství jsou vášně a ideologie. Zmiňuje zde také, že inklinujeme k nepřátelstvím a válkám, aniž bychom měli na paměti bratrství a shodu. Ideologie mají za následek ztrátu lidské přirozenosti a vášně zase neumožňují člověku zaujmout jeho místo.⁵⁹

2.4 Solidarita

Podle papeže se jedná o konkrétní projev služby, kdy pečujeme o druhé, ty křehké v našich rodinách, společnostech či národech (FT čl. 115). Být solidární znamená mít na mysli společenství, kde všechny životy mají větší hodnotu než majetek, který vlastní pár lidí. Bojovat proti chudobě, nerovnosti, bojovat tam, kde jsou upírána sociální a pracovní práva (FT čl. 116).

Solidarita je jedna ze zásad sociální nauky církve. Nežijeme osamoceně, ale ve vztahu s druhými, máme účast na životě společnosti. Znamená to neodmítat cizince, poskytnout domov postiženým a dokázat pochopit touhu druhých lidí po lepším životě a přijmout ji.⁶⁰

Solidarita jde ruku v ruce se spoluprací a odpovědností. Otevřenost k druhým – to je solidarita. Na všech úrovních společenského života, například v mezilidských vztazích, v práci, politice můžeme být prospěšnými pro druhé. Zároveň jsme povinni respektovat druhého a chránit jeho důstojnost. Jako věřící máme překročit překážky, které nám stojí v cestě – přemoci sobectví a potlačit vlastní zájmy, nevnímat peníze jako to nejdůležitější, a hlavně nebýt lhostejní k druhým. Naším úkolem je budovat svět, kde bude stále více solidarity, spravedlnosti a rovnosti.⁶¹

⁵⁸ FRANTIŠEK, papež. Papež vybízí k modlitbě za sociální přátelství. Církev.cz [online].2021-07-01 [cit.2022-12-01]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/210701papez-vybizi-k-modlitbe-za-socialni-pratelstvi>

⁵⁹ FRANTIŠEK, papež. Dva nepřátelé sociálního přátelství: ideologie a vášně. Vatican news [online].2020-12-04 [cit.2022-12-01]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-12/dva-nepratele-socialniho-pratelstvi-ideologie-a-vasne.html>

⁶⁰ FRANTIŠEK, papež. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022, s. 55-56.

⁶¹ FRANTIŠEK, papež. Solidarita dává víře obsah. Vatican News [online]. 2021-10-23 [cit.2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-10/papez-solidarita-dava-vire-obsah.html>

Slovo solidarita patří do základního lidského slovníku. Papež říká, že mu hrozí vymizení. Žádná země, žádná společnost, žádný svět nebude mít budoucnost, pokud nebudeme k sobě solidárnější. Solidarita se podílí na vytváření dějin, překonává konflikty a snaží se o vyřešení problémů.⁶²

Toto se ukázalo aktuální v nedávné době pandemie koronaviru. Papež v této souvislosti píše, že jsme se ocitli v tunelu. Člověk byl donucen přemýšlet. Tento čas však papež vidí jako dobrý pro blaho celého lidstva. Dává nám návod na cestu tunelem: neuzavírat se do sebe, přehodnotit naše priority od základu a znovu oživit solidaritu a naději, když se zdá všechno ztracené a marné. Je naší povinností pomoci vstát bratřím a sestrám, kteří padli na úplné dno. Nesmíme však zapomínat ani na lidi trpící bolestí, které pro svou sobeckost nevidíme. Máme totiž na mysli jen vlastní dobro, zatímco ti ostatní jsou pro nás nepohodlní, staří, nemocní, zkrátka obtěžující. *Jedná se o sociální nespravedlnost, nedostatečnou ochranu nejslabších a nerovnost příležitostí.* Papež dává radu, jak se tímto nebezpečným virem nenakazit a říká, že je nutné *vytvářet protilátky solidarity.* A to tak, že začneme objevovat společně křehké věci, které pandemie odhalila: někde ve světě panovala bída již před covidem, a jinde zase zmizela jistota, že se nám nemůže nic stát. Dojde-li k obnově solidarity ze strany nás všech, dokážeme tyto náročné časy překonat. Život je o tom, že budeme držet při sobě a bratrství se tak stane reálným.⁶³

Závěrem své cesty do Konžské republiky a Jižního Súdánu papež vyzval k solidaritě s Tureckem a Sýrií, které postihlo zemětřesení. Prosí o pomoc těmto zemím. Nezapomíná ani na válkou zpustošené území, které je v Sýrii a lidé mají strach se vrátit. Neopomíná zmínit ani Ukrajinu, kde je válka a lidé nemají čím topit a nemají ani elektřinu. Jeho mysl je i s lidmi v Chile, kde bojují s ohněm a jsou i ztráty na životech.⁶⁴

⁶² FRANTIŠEK, papež. Krize je možnost k přehodnocení našeho pojetí pokroku. Radio Vaticana.cz [online]. 2013-08-22 [cit.2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=18881>

⁶³ FRANTIŠEK, papež. *Bůh a svět, který přijde.* Brno: Barister a Prinsipal, 2021, s. 9-11.

⁶⁴ CERNUZIO, S. Papež vyzval k solidaritě s Tureckem a Sýrii. Připomněl agresí na Ukrajině a požáry v Chile. Vatican News [online]. 2023-02-08 [cit.2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-02/papez-vyzval-k-solidarite-s-tureckem-a-syrii-pripomnel-agresi-n.html>

3 Analýza učebnic Výchovy k občanství

V této kapitole provádíme analýzu obsahu vybraných učebnic vzhledem k tématům, která jsme identifikovali v papežově encyklice *Fratelli tutti*. Jedná se o publikace, určené k výuce Výchovy k občanství pro šestou třídu: *Občanská výchova 6: učebnice pro základní a víceletá gymnázia*, *Výchova k občanství 6- učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV a Občanka 6 – Chytrý občan*.

3.1 Občanská výchova 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia

Autorský tým tvoří Mgr. Dagmar Janošková, Mgr. Monika Ondráčková, Mgr. Zdeněk Brom, Mgr. Anna Čechilová, PhDr. Dagmar Čábalová, Ph.D. Učebnice obsahuje témata: Domov je tam, kde... Rodinný život, Má vlast, Z historie, Mini úvod do lidských práv, Život ve škole, Osobní bezpečí, První pomoc.⁶⁵ Každé téma se skládá z kapitol a podkapitol. Autoři se snaží vtáhnout žáky do jednotlivých témat různými úkoly a zajímavostmi. V učebnici užívají symboly, kterými označují např. úkol pro chytré hlavy, souvislosti, nebo jinou aktivitu. Stránky jsou barevně ilustrovány k dokreslení daného tématu. Na závěr každé kapitoly je shrnutí učiva.

3.1.1 Domov je tam, kde...

Jedno z témat, které se probírá v šesté třídě základní školy v Občanské výchově podle učebnice *Občanské výchovy pro základní školy a víceletá gymnázia* je „Domov je tam, kde...“

Místo, kde žijeme

První kapitolou je Místo, kde žijeme. Setkáváme se zde s pojmem domov, přičemž je zřejmé, že každý si ho může vybavit jinak. Někdo jako místo, kde žije se svými rodiči, v bytě či domě, jiný jako ulici, ve které bydlí, školu, kterou navštěvuje, obec, ve které žije, či vlast. Autoři však zachází ještě dál a uvádí, že domov můžeme vnímat jako planetu Zemi. Tahle kapitola se dá zpracovat jako myšlenková mapa.⁶⁶ Žáci mají k dispozici text a jejich úkolem

⁶⁵ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013.

⁶⁶ SIEGLOVÁ, D. *Konec školní nudy: didaktické metody pro 21. století*. Praha: Grada, 2019.

je zpracovat do sešitu Myšlenkovou mapu. Učitel vysvětlí žákům její princip. Doporučí používat pastelky a různé geometrické a jiné tvary. Je potřeba si zaznamenat základní téma, v tomto případě Domov. Poté žáci dopisují zprava jednotlivé odrážky, přičemž první bude byt, dům, další škola, ulice, obec a poslední planeta Země. Nato se dále větví jednotlivé odrážky a doplňují se další informace. Smyslem myšlenkové mapy je porozumět danému tématu.

Obec a Obecní zřízení

Druhou kapitolou je Obec a Obecní zřízení. Z geografického hlediska lze říct, že obec je konkrétně vymezené území, kde najdeme prvky jako domy, silnice, lesy, rybníky, pole. Obec je ale především místo, kde žijí lidé, a to nejen vedle sebe, ale i s určitou snahou vytvářet společenství. Každá obec má své přesně vytyčené území. Z dlouholeté zkušenosti lidského soužití vyplývá, že chceme-li vést v obci spokojený život, případně rozumět si, pomáhat si, volíme si zastupitelstvo, které má za úkol starat se o své občany a obec.

Životní prostředí

Poslední kapitolou je Životní prostředí. Autoři píší, že člověk je pevně začleněn do přírody a téměř celou ji přetvořil. Je důležité přírodu chránit a pečovat o ni. Životní prostředí člověka tvoří mimo jiné i sociální složka – lidé (rodina, přátelé, sousedé).

3.1.2 Rodinný život

V této kapitole se dozvíme o rodině a její funkci.

Rodina

Autoři zmiňují rodinu jako velmi důležitou i v dnešní době. V minulosti existovaly rody, které žily na jednom místě a měly svá pravidla. Pokud dříve žila žena s dítětem sama, potýkala se s mnohými problémy, podobně na tom byli i lidé svobodní. Rodina je velký dar. Ne každý má to štěstí, že má kolem sebe rodiče, prarodiče, kteří ho zahrnují láskou. *I když*

se někdy zdá, že rodina je v moderní době již přežitkem, má stále své opodstatnění a hraje důležitou roli v životě člověka (ať malého, či velkého) i celé společnosti.⁶⁷

Rodiny máme úplné a neúplné. V neúplné rodině chybí zpravidla otec.

Rodina – postavení a role ženy a muže

Autorský tým se shoduje v tom, že v České republice je nejvíce rodin, kde oba rodiče pracují na plný úvazek. Stále platí, že ženy musí umět skloubit svůj pracovní život s rodinným. Mnohdy nastupují na rodičovskou dovolenou muži z důvodu vyššího platu ženy.

Příbuzenské vztahy

V učebnici je uvedeno: „*Většina z nás je členem rodiny hned po narození*“.⁶⁸ Zmiňuje se, že vztahy mezi jednotlivými členy v rodině jsou pojmenovány a zažity pod konkrétními pojmy: strýc, teta, synovec, neteř, bratranec, sestřenice, tchán, tchýně, zeť, snacha. Autoři poukazují také na rodokmen, jehož počátek sahá až do starého Říma, kdy se řešilo dědictví. Dnes jeho význam spočívá v tom, že poznáváme své předky.

Rodina – místo návratů

V učebnici se dočteme, že rodina by měla být přístavem, kde mají místo vzájemné vztahy, láska, jistota i společné vzpomínky.

Děti – pokračování našeho života

Autoři zmiňují, že rodiče byli také dětmi a děti budou jednou rodiči. Budou pokračováním života rodičů, a je proto nesmírně důležité, aby v jejich životě nechyběla láska. Když se narodí dítě, je zcela závislé na své rodině. Později se odpoutává a hledá vztahy mimo svůj domov. Má kamarády a přátele, ale stále je závislé na své rodině, kde by měla vládnout vzájemná tolerance, úcta a pochopení.

⁶⁷ Srov. JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 26.

⁶⁸ Tamtéž, s. 28.

Rodina – ostrov bezpečí

Autoři píší, že na světě je spousta šťastných dětí, které si mají kde hrát. Na všechny ale může číhat nějaké nebezpečí, proto je třeba být obezřetnými. Děti si mohou ublížit i samy. Rodiče nám dávají různé zákazy, které však lépe znějí bez onoho *ne*. Například *nemluv s cizími lidmi* lze říci i jinak: *bav se jen s lidmi, které znáš*, nebo kategorické: *tam nesmíš chodit*, lze pozitivně přeformulovat na: *chod' jen na místa, kde to znáš*. Tyto zákazy nám rodiče dávají, aby nám vytvořili bezpečný svět a dostatečně nás dokázali ochránit. Smyslem takovéto výchovy je, aby i děti dokázaly poradit ostatním dětem. Dále se nás rodiče snaží ochránit před drogami, alkoholem a kouřením. Mohou to dokázat tím, že nás vedou k smysluplnému využívání volného času, i tím, že vytváří pro děti dobré rodinné zázemí plné lásky a pochopení. Vštěpují dětem, že nikdo nesmí druhému ubližovat a dopouštět se na druhém násilí a bezpráví. Musí vědět, kam se obrátit, pokud mu něco hrozí.

Rodina dělá z domu domov

V této kapitole se autoři zaměřují na rodinu jako na místo, kde všichni její členové společně tráví čas, řeší problémy a sdílejí svoje radosti. Nezapomínají však zmínit ani další důležité skutečnosti, bez nichž rodina nemůže fungovat. Těmi jsou peníze a majetek. Autoři se ptají žáků, co vše je potřeba zaplatit z rodinných peněz. Žák má tak možnost nahlédnout do rodinného rozpočtu a uvědomit si, za co jeho rodina vydává peníze. Dále je zde zmíněn osobní a společný majetek. Žáci mají popřemýšlet, co doma patří jenom jim a co je společné celé rodině. V učebnici se dočteme o různorodých hodnotách. Žáci jsou vyzváni, aby si sestavili každý svůj žebříček hodnot. Na stránce se jim nabízí hodnoty jako rodina, láska, sláva, úspěch, zdraví, bohatství aj. Je zde zmíněna i historie peněz a jejich dnešní podoba. Následují otázky týkající se peněz. Setkáváme se i s pojmem legální a nelegální ve vztahu k penězům. Autoři se pozastavují nad chudobou a bezdomovci. Ptají se: *Co znamená slovo chudoba pro tebe?*⁶⁹ Ukazují i jiný význam chudoby, a to v jiných kulturách. Píší, že chudoba má více podob. Kromě materiální může být také duchovní, či kulturní.

⁶⁹ Srov. JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 43.

Rodina jako vzor a příklad

Autoři hovoří o tzv. dvojím narození. Jednou se člověk rodí mamince a podruhé díky vlivu okolí, které člověka utváří. Kladou otázky typu: jaké by to bylo, kdybys vyrůstal mimo civilizaci? Uvádí příběh divokého chlapce z Aveyronu.⁷⁰ Ptají se, zda znají i jiná podobná vyprávění. Zaměřují se opět i na klima v rodině, kde jsou rodiče prvními vzory pro své děti. Ptají se, co žáci obdivují na svých rodičích, jestli jim jsou v něčem podobní, a mají si o tom povídat se svými spolužáky. Je zde zmíněn i příběh z Číny, kdy matka slíbila svému synovi, že zabije sele a udělá večeri, pokud on zůstane doma a nepůjde s ní na trh. Když se však vrátila a synek chtěl sele zabít, matka mu řekla, že to byla pouze hra. On jí odpověděl, že takto se s dětmi hrát nesmí. Když budou rodiče dětem lhát, budou děti také lhát a jejich výchovu nepřijmou. Potom šel a sele zabil. Co nám měl tenhle příběh sdělit? Slova mudrce: *„Král má lidem vládnout s laskavostí, úředníci zacházet s lidmi se starostlivostí, děti si mají vážit rodičů s poslušností, rodiče děti vychovávat s láskou a lidé by se měli mezi sebou stýkat v dobré víře.“*⁷¹

Pokud jde rodina do společnosti, je žádoucí umět se vhodně chovat. Umět pozdravit, být zdvořilý, vědět, co se sluší, chodit včas apod. Je důležité mít nastaven denní rytmus.

Když vlastní rodina chybí

Autoři zmiňují v této kapitole náhradní výchovu. Pokud se rodiče nedokáží postarat z jakéhokoliv důvodu o své děti, je jim soudně nařízena náhradní výchova. Mezi ústavní výchovná zařízení patří kojenecké ústavy a dětské domovy. Na děti zde dohlíží vychovatelé. Pěstounská péče je do 18 let věku dítěte. Pokud dojde k osvojení dítěte, vzniká stejný právní vztah jako mezi rodiči a vlastními dětmi. Autoři zmiňují, že ústavní péče má být zrušena, a ptají se žáků, jaký na to mají názor. Snaha o zamyšlení se nad problémem.

⁷⁰ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 44.

⁷¹ Tamtéž, s. 45.

Pomoc na dálku

V této kapitole se dozvíme o adopci na dálku a o tom, jak funguje. Zasláná finanční částka umožní konkrétnímu dítěti v rozvojové zemi chodit do školy. Autoři nabádají děti, aby se zamyslely, jestli znají nějaké nadace, které pomáhají dětem. Ptají se dětí, zda by dokázaly nějak pomoci.

Vliv rodiny na rozvoj osobnosti dítěte

Některé rodiny jsou klidné, v jiných panuje napětí. Autoři zde dávají žákům možnost nahlédnout na rozdílné přístupy otce, kterému dítě sdělí, že dostalo pětku. Jeden otec říká, že to nevadí, že jich bude ještě víc. Druhý navrhuje, aby se dítě zamyslelo nad tím, jak pětku opravit. Třetí říká, že se dítě musí učit tak dlouho, dokud se nezlepší, a má navíc zákaz dívat se na televizi. Žáci mají poznat názor, kterého otce je ten správný. Zradou v těchto přístupech je, že děti přejímají chování svých rodičů. Je potřeba děti chválit a povzbuzovat, tím se tomu také i ony naučí. Pokud rodiče jenom napomínají, bude i dítě kritické. Nicméně rodina je nejdůležitější institucí. V ní dítě získává nejvíce vzorů a ty napodobuje.

Komunikace

Autoři ukazují rozdíl mezi pochopením daného slova. Komunikace ve smyslu cesta a dorozumění. Komunikace je velmi důležitou základní potřebou člověka. V učebnici je k danému tématu mnoho úkolů a rčení, které žáky nutí zamyslet se nad tím, jak komunikujeme a jak se přitom tváříme.

Komunikace v rodině

Důležitá je vzájemná úcta a ohled na druhé lidi a snaha o řešení ve smyslu dohody. Nikdy nikoho neponižujeme. Je dobré řídit se příslovím: *Nedělej druhým to, co nechceš, aby dělali oni tobě.*⁷² Autoři vzpomínají, jak se rodičům dříve vykalo, a nebylo to tak dávno. Ptají se žáků, zda mají možnost rozhodovat o tom, jak to u nich v domácnosti funguje a zda vůbec

⁷² JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 54.

rodiče zajímá jejich názor. Umí ti rodiče naslouchat? Ví, co denně zažíváš? Pokud ano, mluvíte spolu každý den? Pokud ne, mluvíte spolu alespoň při problému? Pomáhají ti ho vyřešit?

Autoři kladou i další otázky: například zda děti dokáží naslouchat někomu ve vlastní rodině. Uvádí žáky do konkrétní situace, kdy jejich spolužák přijde do třídy a je naštvaný. Nejjednodušší by bylo jednat s ním stejně, ale to by nemělo význam. Dobré je zamyslet se, co je příčinou jeho chování. Zjistit, co se mu stalo a dokázat mu pomoci.

3.1.3 Miniúvod do lidských práv

V tomto tématu se píše o lidských právech.

Všichni jsme lidé

*Kde ses tady vzal, člověče? Jak to, že žiješ v tomhle městě, v této zemi? A proč právě v tomto čase?*⁷³ Autoři se zamýšlí nad původem člověka, dokonce nabízí i názor, že člověka stvořil Bůh. Za vhodné považují respektovat názor druhého člověka. Od pradávna lidé věděli, že pokud chtějí přežít, musí patřit do skupiny lidí a respektovat pravidla. Později začali lidé žít v konkrétní zemi či městě, poznali písmo, psaní, počítání. Dneska mají spoustu kamarádů, prožívají lásky a zklamání, chodí do školy, pracují, žení se a vdávají. Mají vlastní rodiny a řeší takové věci, o nichž se našim předkům ani nezdálo. Autoři píší, že přestože žáci žijí v současnosti, existují mezi nimi rozdíly, každý má svou osobitost. V učebnici se dočteme, že na Zemi žije přes šest miliard lidí a každý z nich je jiný. Žáci mají napsat do sešitu, co mají všichni lidé společného. Ptají se, zda se někdo cítil odstrčený, nepochopený a bez kamarádů. Máš kamaráda, kterému se můžeš svěřit, a děláš to? Jak a podle čeho si vybíráš své kamarády? Závěrem kapitoly shrnují, že přes různé podmínky, ve kterých žijeme, i přes naše rozdíly jsme všichni, co se týče lidské důstojnosti, na stejné úrovni. Všichni chceme někam patřit, být součástí nějaké skupiny, mít kamaráda ve škole i ve volném čase. Pozor však na pochybné party. Aby lidská práva fungovala, je potřeba umět komunikovat. Další otázkou je, zda si žák rozumí se svými kamarády, zda umí projevit náklonnost, zda je oblíbený a jak je možné to poznat.

⁷³ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 82.

První krok k lidským právům

*Všichni lidé na Zemi si mohou být rovni před zákonem, který by měl chránit jejich základní lidská práva.*⁷⁴ Tahle lidská práva jsou však stále porušována, proto vznikla Všeobecná deklarace lidských práv. Otázka pro žáky: která práva považujete za nejdůležitější? Kromě obecných lidských práv máme ještě práva dětí, zdravotně postižených, uprchlíků, národnostních menšin. *Lidská práva a práva jednotlivce mají sourozence, kteří se jmenují povinnosti a odpovědnost.*⁷⁵ V učebnici se dočteme o šesti základních právech z Deklarace práv dítěte. Žáci mají za úkol si je přečíst a zapsat si, jak je chápou. I přes Deklaraci jsou stále ve světě místa, kde práva dětí zohledňována nejsou. Autoři nabízí fotografie z různých zemí, kde děti žijí v nelidských podmínkách. Bezpečný život není samozřejmý a je stále potřeba o něj pečovat. Důležité je umět naslouchat druhému. Když dříve lidé dokázali žít v harmonii s přírodou, nebylo potřeba zákonů. Později však vznikaly mezi lidmi rozpory a bylo potřeba stanovit pravidla, která by je ochránila. Začaly vznikat zákony. Autoři dávají nahlédnout do Chammurapiho zákoníku, ve kterém bylo např. napsáno: *Jestliže dítě udeřilo svého otce, uříznou mu jeho ruku*⁷⁶. Žáci se mají vyjádřit, jak vnímají tyto zákony. Píší, že dneska jsou zákony úplně jiné. V české legislativě není trest smrti. Zákony najdeme ve Sbírce zákonů. Dále autoři nabízí zamyšlení nad konkrétními situacemi.⁷⁷ Žáci mají říct, co mají společného a v čem jsou jiné. Závěrem kapitoly upozorňují, že stát dohlíží na dodržování pravidel. Snahou je, aby daná pravidla lidé dodržovali bez dozoru a respektovali osobnost druhých lidí.

Moje práva – tvoje práva

*Svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého.*⁷⁸ Autoři kladou žákům otázku, co si o tomto rčení myslí. Dále mají napsat, co se jim vybaví, když se řekne slovo „konflikt“ a jak je možné jej řešit. Jiná aktivita: tajenka, která ukrývá návrh, jak najít řešení nějakého problému. V této kapitole je zmíněna šikana ve smyslu porušení lidské důstojnosti. Dále se

⁷⁴ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 87.

⁷⁵ Tamtéž, s. 87.

⁷⁶ Tamtéž, s. 90.

⁷⁷ Tamtéž, s. 91.

⁷⁸ Tamtéž, s. 92.

kapitola zabývá nastavením třídních pravidel. Konflikt může vést i k upevnění vztahů, je však potřeba bedlivě dbát na to, aby naopak nedošlo k jejich narušení.

3.2 Výchova k občanství 6– učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV

Učebnici napsaly PhDr. Jana Skácelová a Mgr. Lenka Mrázová v souladu s RVP ZV. Autorky považují za zásadní změnu v přístupu k tomuto předmětu kladení důrazu na občanské kompetence. Pokládají si otázku, jak vychovávat děti k občanství. Používají metody, které jsou osvědčené, ale i nové. V každé kapitole je prostor pro kreativní přístup pedagoga. Jednotlivá kapitola obsahuje text a ukazuje, jak s ním pracovat. Vychází z principů kritického myšlení, problémy se snaží ukázat ve více podobách, aby vyhovovaly různým učebním stylům. Jsou pojednána tato témata: Život v čase, Život v rodině, Život mezi lidmi, Místo, kde žiji.⁷⁹

3.2.1 Život v rodině

V tomto tématu se dozvíme o rodině, jak vypadá, jaké má zvyky a jak řeší své problémy.

Rodina má mnoho členů

Autorky píší, že rodinu tvoří ti, kteří jsou nám nejbližší. Matka, otec, sestra, bratr, strýc, teta, babička, děda. Tady se učíme, jak se máme k druhým lidem chovat, co je důležité, jakou má co hodnotu, co je dobré, a co ne. V rodině se cítíme bezpečně.

Rodina má mnoho podob

Rodina je tou prvotní skupinou, kde žijeme a máme kolem sebe ty nejbližší, kteří se o nás od narození starají, vychovávají nás, dávají nám lásku, pocit bezpečí a zajišťují nás hmotně. Rodinu spojují příbuzenské vztahy. Jedná se o rodinu biologickou, děti v ní žijí s vlastními rodiči.

⁷⁹ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L. *Výchova k občanství 6*. Brno: Nová škola, 2021, s. 23.

Užší a širší rodina

Podoby dnešní rodiny jsou různé. Klasická a správná rodina má rodiče a děti. Toto je úzká rodina. Do širší rodiny patří už i ostatní členové rodiny. Dříve než došlo k založení rodiny, musela jí předcházet svatba a manželství. Nyní tomu však tak není. Rodinu často tvoří i lidé nesezdání a mající děti. Nejsou výjimečné ani rodiny, kde matka nebo otec jsou na výchovu dětí sami, a to z důvodu rozvodu či úmrtí jednoho rodiče.

Náhradní výchova

Existuje i náhradní výchova a to tam, kde děti nemají své biologické rodiče. Jedním typem téhle výchovy je adopce, kdy si dítě osvojí nová rodina. Ta je potom považována za biologickou. Dalším typem jsou pěstounské rodiny, tam nevzniká příbuzenský vztah, ale o děti je též dobře postaráno. Děti mohou také vyrůstat v SOS vesničkách. Dětské domovy nejsou též ojedinělé.

Adopce na dálku

Jedná se o projekt, kdy se pomáhá chudým dětem zpravidla z Afriky či Asie, aby mohly navštěvovat školu a vzdělávat se.

Rodina má své zvyklosti

Každá rodina má svůj řád, dodržuje nějaká pravidla. Ty zaručují jejím členům pocit bezpečí. Rodina dodržuje zvyky a rituály jí vlastní. Nejrozšířenějším rituálem je svatba. Může být občanská či církevní. Jedná se o dobrovolné rozhodnutí muže a ženy. V manželství by měla panovat láska a vzájemné porozumění. Muž a žena mají stejná práva a povinnosti a rozhodují v rodině spolu.

Rodina se někdy neshodne

I v rodině může dojít ke konfliktu a to vždy, když dojde z různých důvodů k narušení pravidel. I tyto situace do rodiny patří, a je to dobře. Vždy je důležité se k nim postavit a vyřešit je. Bývají pro nás poučením do dalšího společného života.

Vzájemná komunikace

Konflikty zpravidla vznikají při špatné komunikaci. Každý jsme jiný, jinak vnímáme a máme jiné zkušenosti. Proto je dobré v klidu si vysvětlit, co nám vadí. Tolerance je hodně důležitá. Na jednu věc mohou mít dva lidé rozdílný názor a je potřeba názor toho druhého respektovat a tolerovat, i když s ním nesouhlasím. Tomuto se učíme celý život.

3.2.2 Život mezi lidmi

Důležité je dodržovat pravidla, která nám umožňují lepší soužití.

Pravidla pomáhají žít spolu

Člověk byl stvořen, aby žil ve společenství s druhými lidmi. Obvyklá je sociální skupina, kde lidé jsou příbuzní, mají stejná pravidla, podobné hodnoty či cíle. Může to být rodina, třídní kolektiv nebo kamarádi se stejnými zájmy. K tomu, aby taková sociální skupina fungovala opravdu dobře, je nezbytné mít nastavená pravidla, která se dodržují, pravidla společenského života, a to buď psaná nebo jen domluvená ústně.

Pravidla pomáhají chránit

Aby se lidem mezi sebou žilo dobře, je nutné dodržovat práva a povinnosti, která nás ochraňují. V historii však docházelo k neustálému porušování pravidel a proto vznikla potřeba nějakým způsobem základní lidská práva sepsat. Ve Všeobecné deklaraci lidských práv nalezneme souhrn toho, na co má každý člověk nárok. Základním lidským právem je právo na svobodu, bezpečí a hodnotný život. Na tato práva vůbec nemá vliv, jaké je člověk národnosti, rasy, vyznání či pohlaví. Zároveň však má každý povinnost respektovat i práva druhého člověka.

Dětská práva

Děti mají stejná práva jako dospělí. Zároveň existují i některá specifická práva dětí, a to: právo na život, kdy je nutné mít na zřeteli dodržování základních potřeb, právo na rozvoj, zde patří právo na vzdělání, volný čas, vyznání, právo na ochranu, které chrání dítě před násilnostmi, zneužitím či zanedbáváním a právo na účast, kdy se dítě může vyjádřit ke všemu, co se jej týká. Práva dětí nalezneme v Úmluvě o právech dítěte.

Když se pravidla nerespektují

Zde se dočteme o šikaně a jak se zachovat v případě, že k ní dojde.

Šikana

Šikana je chování, jehož cílem je někoho zastrašovat, ohrožovat, ubližovat mu. Jedná se o dlouhodobé a opakované ubližování druhým. Důvody pro provozování šikany jsou různé: někdo je silný, nosí brýle, má jinou barvu pleti. Při šikaně je ohrožována důstojnost člověka. Autorky radí, aby děti vyhledaly dospělé a řekly jim, co se jim děje. Šikana se dá řešit.

Násilí na dětech

Dospělí se vůči dětem někdy dopouštějí násilí, a to týrání či sexuálního zneužívání. Je nezbytné tato závažná pochybení řešit s důvěryhodnými dospělými nebo zavolat na Linku bezpečí. Jedná se o zvláště závažný trestný čin.

3.2.3 Místo, kde žiji

Autorky klasifikují domov jako místo, které je tím nejvíce důležitým na světě. Místo, kam se můžeme vždycky vracet a cítit se tam v bezpečí. Každý může vnímat domov jinak. Někdo jej vnímá jako rodiče či svůj pokoj, jiný jako rodný kraj.

Obec

Místo, kde spolu lidé společně žijí, se nazývá obec. Aby panovala mezi lidmi pohoda, je potřeba se umět domluvit na společných věcech, které budou platit pro všechny. Volí si mezi sebou zastupitele, kteří rozhodují o důležitých věcech v obci jménem jejich obyvatel. Každá obec má obecní radu a starostu a místostarostu a hospodaří s finančním rozpočtem a majetkem obce. Řeší stížnosti obyvatel, vyřizuje různé žádosti, spravuje stránky obce. Ve své správě má mateřské i základní školy. Udržuje zeleň v obci nebo pořádá různé kulturní akce.

Kraj

Jedná se o území, které má společné znaky, např. nářečí a zvyky. Někdy se mu říká také region. V České republice máme 14 krajů.

Stát

Stát má vymezené přesné hranice a obyvatele, kteří v něm žijí. Fungování státu má na starost státní moc v čele s prezidentem, vládou a parlamentem. Každý stát má své státní symboly; mezi ty české patří velký a malý státní znak, státní vlajka, standarta, státní barvy, státní pečeť, státní hymna. Každý stát má svou historii a významné osobnosti. Má také svůj jazyk, kulturu a národnosti, které v něm žijí.

Žiji v Evropě a ve světě

Česká republika je součástí Evropské unie a její občané se po ní mohou bez omezení pohybovat, studovat i pracovat. Evropská unie má svou hymnu a vlajku. Organizace spojených národů (OSN) sídlí v New Yorku, má za cíl udržovat bezpečnost a mír na celém světě a dohlíží na dodržování základních lidských práv a svobod.

Žiji na Zemi

Zde se dozvíme, jak bychom měli žít na naší planetě Zemi.

Příroda v ohrožení

V dnešní době by se měl člověk vážně zamyslet nad tím, jak těžší z přírody hlavně ve svůj prospěch, stále více ji zneužívá, a nic jí nevrací. Jedná se konzumní způsob života. Pojmy jako ekologická krize či extrémně poškozená příroda nám dnes nejsou cizí. Příroda je unavená a nedokáže se obnovovat. Lidem hrozí vymizení přírodních zdrojů. Je potřeba myslet dopředu a začít více využívat obnovitelné zdroje jako vodní, sluneční a větrnou energii. Více souznít s přírodou a žít ekologicky. Znovu zpracovat to, co již bylo použito, tedy recyklovat. Hodně používaný je také termín domácí ekologie, kdy se šetří energií, vodou, produkuje se méně odpadů a šetří se příroda.

3.3 Občanka 6 – Chytrý občan

V pořadí třetí učebnice, kterou zde představujeme, nese název Občanka 6 – Chytrý občan. Metoda otevřené didaktiky. Autorem je Mgr. Robert Čapek, Ph.D. Na grafické úpravě se podílela Sára Doležalová a postavy v učebnici ilustrovala Markéta Ryplová.⁸⁰ Robert Čapek působil jako vychovatel a pomocný učitel v praktické škole. Nyní je lektorem a školitelem a se strategií Líného učitele seznamuje pedagogy. Je autorem učebnic, odborných knih a blogu.⁸¹ Čapek pojal učebnici jiným stylem než ostatní autoři učebnic občanské výchovy. Klade důraz na pochopení dané látky a její propojení s praxí. Podává otázky, které donutí žáky zamyslet se; podle něj má učení přinášet jen radost. Hodiny občanky by měly posloužit k získání nových hodnot a postojů. Z žáka by se měl stát odpovědný občan, který zná svá práva a respektuje pravidla. Umí být týmovým hráčem, dokáže být empatický vůči druhým lidem. Miluje svou vlast a chová se zodpovědně vůči přírodě. V neposlední řadě dokáže pomáhat lidem, kteří to potřebují. Čapek ujišťuje, že informace použité v této učebnici jsou pravdivé a z ověřených zdrojů. Na druhou stranu upozorňuje, že ne všechno, co člověk slyší či čte, musí být pravdivé. Je důležité umět si informace ověřit. Zdůrazňuje, že učebnice co do obsahu vychází z Rámcového vzdělávacího programu a Čapkovou snahou je předat učivo zábavnou formou. Učebnice má čtyři témata: Naše vlast, můj domov, Mezilidské vztahy, Sociální chování, Základy práva.

⁸⁰ ČAPEK, R. *Občanka 6 – Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021.

⁸¹ Tamtéž.

3.3.1 Naše vlast, můj domov

Čapek se v tématu zaměřuje na krásy naší vlasti, zabývá se tím, v čem jsme nejlepší na světě, co máme společného či odlišného. Zmiňuje vlastence a památky.

My žijeme v České republice

Autor píše, že jsme stát, jak má být, se zákony, parlamentem, prezidentem a státními symboly. Máme svou historii a také památky UNESCO.

3.3.2 Mezilidské vztahy

Čapek píše: solidarita je vzájemná podpora a soudružnost.⁸²

Organizace, které pomáhají

Žáci mají pomocí internetu vyhledat pět organizací, které pomáhají lidem, a plní další aktivity.⁸³

Tolerance a netolerance

Zde Čapek zmiňuje Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948. Každý člověk má právo na svobodu, aniž by záleželo na jeho původu, kultuře, rase aj. Deklarace byla přeložena do 350 jazyků. Autor zmiňuje jevy, se kterými se můžeme setkat v osobním životě. Rasismus znamená nenávisť vůči jiným rasám. Tolerance znamená ohleduplnost k druhým lidem. Extremismus označuje skupinu lidí, kteří prosazují své názory násilím. Při diskriminaci jde o odmítání člověka nebo skupiny lidí kvůli jeho názorům či přesvědčení. Xenofobie je strach z něčeho cizího, nenávisť k lidem jiné kultury, která pramení z neznalosti. Autor se závěrem ptá, zda se žák s některým z těchto jevů již setkal.

⁸² ČAPEK, R. *Občanka 6 – Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021, s. 33.

⁸³ Tamtéž, s. 34-35.

Zvířecí bajky

První aktivitou je vyřešit úkoly, které autor nabízí.⁸⁴ Žáci si mají představit, že se želva ocitla mezi gepardy. Kdyby gepardi byli nevychovaní, co by bylo jejich důvodem k tomu, že se jí budou posmívat? Kdyby ji však měli rádi, co by na ní ocenili? Čapek se ptá, zda je lepší se někomu posmívat, nebo je lepší s ním být kamarád.

Help! Pomoc!

Čapek zdůrazňuje, že je důležité vědět, co dělat v daných situacích. Nabízí deset bodů, jak postupovat, když se žákovi děje něco nepatřičného, např. když mu někdo ubližuje.⁸⁵ Navrhuje diskutovat ve třídě o situacích a navrhnout jejich řešení. Žák by měl vědět, že může zavolat na modrou linku, která poskytuje pomoc v krizi, dále na Bílý kruh bezpečí či na Linku bezpečí.

Spolupráce

Zde autor zmiňuje různá přísloví a citáty, např. citát od Helen Keller: „Sami toho zvládneme málo, ale když se spojíme, zvládneme cokoli“ nebo japonské přísloví: „Nikdo z nás není tak chytrý jako my všichni dohromady“.⁸⁶

Role v týmu

Čapek v kapitole popisuje role, jak je pojmenoval Meredith Belbin, britský výzkumník. První aktivitou žáka je vzpomenout si na situaci, kdy pracoval ve skupině. Jeho úkolem je vybrat si z role, která jej nejvíce vystihuje. Zde jsou popsány charakteristiky rolí: vyhledávač zdrojů, pro nějž je typické počáteční nadšení. Vyhledává příležitosti, má zájem rozvíjet kontakty, je hodně optimistický a komunikativní extrovert. Koordinátor stmeluje lidi dohromady, může manipulovat s lidmi, rád si ulehčuje vlastní práci. Inovátor je plný nápadů, umí řešit složité problémy. Je velmi zaměstnán svými myšlenkami, což má vliv na správnou

⁸⁴ ČAPEK, R. *Občanka 6 – Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021, s. 39.

⁸⁵ ČAPEK, R. *Občanka 6 – Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021, s. 40.

⁸⁶ Tamtéž, s. 43.

komunikaci. Monitor/vyhodnocovač je stratég, jasně vidí veškeré možnosti. Není moc nadaný v inspirování druhých. Kompletovač/finišer je pečlivý a spravedlivý. Nerad připouští ke své práci ostatní. Rád vše plní včas. Týmový pracovník je situován na vztahy a podporu. Vyskytuje se mezi nejvyššími manažery, je společenský, nemá zapotřebí se nijak vyvyšovat. Záleží mu na týmovém duchu, řeší problémy mezi členy týmu. Krizové situace nemusí moc dobře zvládat. Specialista řeší jen jednu konkrétní věc. Jeho znalosti jsou velmi cenné. Realizátor bravurně uskutečňuje jednotlivé kroky a akce. Usměřovač je průbojný a výkonný hlavně pod tlakem. Dokáže pokoušet druhé a ubližovat jim.

Aktivita číslo 2: vyber si roli, která tě nejvíce vystihuje, a poděl se s některými spolužáky. Zeptej se jich, jestli s tvým výběrem souhlasí a proč. Role v týmu se dá aplikovat na třídní kolektiv, pokud je potřeba podpořit ve třídě dobré vztahy. Ukazuje nám, jak rozdělit pozice. Každý je dobrý na něco jiného a každé nadání je ku prospěchu.

3.3.3 Sociální chování

V téhle kapitole se dozvíme o tom, jak se správně chovat k našemu okolí, jak se řeší nedorozumění, jak mu předcházet a jak dokázat nejlépe komunikovat s druhými. Bude zmíněno i téma: lidské emoce.

Komunikace

Autor zde dává nahlédnout do problematiky pochopení komunikace. Píše, že pokud druhý rozumí tomu, co říkám, umím naslouchat. Hodně informací dokážeme říct beze slov. Třeba i prostřednictvím výrazu naší tváře.

Chytrá hádka

Když se lidé nedokáží na něčem shodnout, je dobré nastavit si pravidla pro chytrou hádku: informovat o tom, co chci řešit, nastavit přesný čas 15 minut (ne déle) a řešit jen jednu věc. Hádku má probíhat na neutrální půdě, každý hovoří stejně dlouhou dobu, argumentuje od nepodstatného po nejdůležitější a mluví klidně. Pokud někdo tyto zásady porušuje, může být chytrá hádka ukončena. V případě, že člověk dosáhne toho, co chtěl, může protistraně na oplátku něco nabídnout, např. vyšší kapesné za každodenní domácí práce.

3.3.4 Základy práva

Podle Trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. je dítětem osoba mladší 18 let.

Lidská práva

V Listině základních práv a svobod z roku 1991 nalezneme lidská práva: právo na život, právo na rodinu, právo na ochranu zdraví, právo na přiměřenou životní úroveň, právo na vzdělání, právo vyjadřovat svůj názor, právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženské vyznání, právo na soukromí, právo na ochranu před týráním, právo ženit se a vdávat se, právo vlastnit majetek, právo na stěhování osob, právo na svobodu projevu, právo na shromažďování a sdružování, právo na jídlo, pití a bydlení, právo na příznivé životní prostředí, právo na odpočinek a volný čas.⁸⁷

Čapek nabízí aktivitu, kdy žák vybere pět lidských práv, přiřadí k nim nálepku a vysvětlí do sešitu.

Právo za války

V mnoha zemích v současnosti probíhá válka. Je potřeba dodržovat mezinárodní humanitární práva. Označují se písmeny A – H. A – boje jen proti ozbrojencům a vojenským objektům. B – předcházet zbytečným zraněním. C – útok na toho, kdo je zraněný nebo se vzdává, je zakázán. D – ranění a nemocní mají právo na lékařskou péči. E – ohleduplnost k zajatcům. F – právo na soudní proces. G – nesmí docházet k ponižování či trestání. H – na obsazeném území je nutné zajistit pořádek, zdravotnickou péči, jídlo a provoz škol.

Práva dítěte

Roku 1924 vyhlásily Spojené národy základní lidská práva. V roce 1959 byla zveřejněna Deklarace dětských práv. Úmluva o právech dítěte vznikla v listopadu 1989. Má 54 článků ve čtyřech oblastech: právo na přežití, právo na rozvoj, právo na ochranu, právo na účast. Existují i státy, kde nejsou uplatňována práva na ochranu dětí. Děti musí tvrdě pracovat,

⁸⁷ ČAPEK, R. *Občanka 6 – Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021, s. 72.

něnavštěvují školu, protože rodiče nemají peníze. Aktivita: žák si přečte v Úmluvě o právech dítěte některá ustanovení a zamyslí se nad tím, jak je může použít.

4 Příspěvek magisteria papeže Františka k prohloubení konkrétních témat ve Výchově k občanství

V téhle kapitole se dozvíme o třech tématech, která jsou společná analyzovaným učebnicím Výchovy k občanství, a co k nim více dodává papež František.

4.1 První společné téma

Prvním tématem, které je podrobně pojednáno ve všech učebnicích a k němuž se vyjadřuje i papež, je téma Domov. Jde o pojem, který si každý může vybavit po svém. Důležité ovšem je, že poskytuje bezpečí, a proto je místem, kam se rádi vracíme. Mezi autory učebnic vystupuje do popředí kolektiv autorů, který rozšiřuje pojem domov daleko za hranice obce nebo vlastního národa. Tím se blíží k pohledu papeže, který se neobává zdůraznit, že domovem nebo vlastí je třeba chápat celou planetu Zemi. Papež František píše, že nyní je planeta Země vnímána jako jedna vlast a všichni lidé jako jeden národ, který žije ve společném domě (LS čl. 164). Autoři uvádějí, že celá planeta Země je našim domovem, přičemž místem nejbližším a nejnámějším je pro nás většinou obec, v níž žijeme. Papež František tuto myšlenku rozšiřuje: považuje za nezbytné, abychom dokázali žít nejen na lokální úrovni, ale i na té globální, protože obě jsou na sobě závislé (FT čl. 142).

Autoři učebnic zmiňují v rámci domova obec a obecní zřízení. Obec jako místo, kde žijí lidé, a to nejen vedle sebe, ale i s určitou snahou vytvářet společenství. Z dlouholeté zkušenosti lidského soužití vyplývá, že chceme-li vést v obci spokojený život, případně rozumět si, pomáhat si, volíme si zastupitelstvo, které má za úkol starat se o své občany a obec. František zdůrazňuje, že je nutné žít opravdově v místních poměrech a přijmout historii své obce, neboť ta je darem od Boha (FT čl. 145). Důležité je ale vnímat i věci kolem sebe, nechat se obohatit i jinými kulturami a vnímat i neštěstí, která se dějí v jiných zemích. Pokud na lokální bázi zůstáváme uzavření pro druhé, nedokážeme chápat druhé lidi ani je přijímat (FT čl. 146). Jakmile nedochází k setkávání s různými lidmi, není možné pochopit sama sebe ani svou zemi. Naše místní zkušenosti potřebují ke svému rozvíjení zkušenosti lidí z jiných kultur (FT čl. 147). Tak se svět stává krásnějším (FT čl. 148). Podle Františka je důležité nezapomínat, že společnost všech zemí světa je společenstvím všech navzájem. Všichni lidé jakéhokoliv původu jsou součástí velké lidské rodiny a díky ní jsou schopni pochopit sebe sama (FT čl. 149). Chceme-li dosáhnout v životě plnosti, potřebujeme druhé. Vždyť člověk je ohraničené bytí, které nemá hranice (FT čl. 150). Papež nabádá, abychom

začali u svých sousedů. Zajímali se o ně, pomáhali jim. Tam vzniká vděčnost, solidarita. Vyslovuje přání, aby země dokázaly podporovat sousedské vztahy mezi svými národy (FT čl. 152).

Autory učebnic je zmíněno i životní prostředí a shodují se, že člověk je pevně začleněn do přírody a téměř celou ji přetvořil. Lidé však zapomínají, že je důležité přírodu chránit a pečovat o ni, protože příroda je v ohrožení. Lidé si navykli na spotřební způsob života. Všechno, co příroda nabízí, jsou schopni vyčerpat, ale zpátky přírodě se jim nechce vracet nic. Nejdále ve vztahu k životnímu prostředí zachází kolektiv autorek, které poukazují na to, že příroda je ve velkém ohrožení právě díky lidskému zásahu a dochází k ekologické krizi, úhynu rostlin a živočichů i úbytku vody. Příroda je unavená a nemá téměř žádnou sílu k obnovování. Autorky píší, co by bylo dobré udělat, aby došlo ke zlepšení situace. Navrhují používání obnovitelných zdrojů, které nevytváří odpad, ale znovu se dají použít. Je důležité začít žít šetrně vůči životnímu prostředí. Recyklovat odpad, šetřit energie a vodu, chránit přírodu. Papež František dále podrobně rozvíjí toto téma a věnuje mu encykliku *Laudato si'*.⁸⁸ Zmiňuje pojem integrální ekologie ve vztahu ke sv. Františkovi, který už ve své době uplatňoval vztah i péči k životnímu prostředí a do něho zahrnoval rozměr lidský a sociální (LS čl. 10). Zmiňuje, že zhoršování životního prostředí se nejvíce podepisuje na životech těch nejchudších (LS čl. 13). Znečištěné ovzduší jim působí zdravotní problémy, mnoho lidí umírá. Na všechny lidi má vliv znečištění z dopravních prostředků, různých pesticidů, které se používají k ošetření plodin od škůdců (LS čl. 20). Velkým problémem je množství odpadků, jež dělá ze Země velkou skládku (LS čl. 21). Všechno souvisí s tím, že věci použijeme a vyhodíme. Zrovna tak je to i s lidmi, kteří jsou na okraji společnosti. Jakákoli snaha o zlepšení v tomto směru je v nedohlednu (LS čl. 22). Dalším problémem je oteplování, které provází zvyšování hladiny moří. Můžou za něj skleníkové plyny, které vznikají lidským působením (LS čl. 23). Dále je potřeba zmínit i klima, které je problémem celosvětovým a mělo by mít nejvyšší prioritu. Nejhorší dopad bude mít na rozvojové země, kde se oteplování podepíše nejvíce. Nebude možné pěstovat plodiny, které tyto chudé lidi živí (LS čl. 25). Papež napsal pro účastníky konference o odolnosti lidí a ekosystémů v podmínkách klimatického stresu, že péče o společný domov není jen snahou, kdy se hledí na prospěch, ale je to povinnost všech mužů a žen. Klima je tak rozsáhlá otázka, že není možné, aby se o ni společnost nezajímala; musí mít hlavní prioritu. Papež zmiňuje dva hlavní problémy, a to snížení emisí a uvědomění si, že klimatické podmínky mají trend zhoršovat

⁸⁸FRANTIŠEK, Papež. *Laudato si'*. Praha: Paulinky, 2018.

se. Nutnost podívat se z více úhlů pohledu na ochranu konkrétního člověka i celé planety. V souvislosti s těmito problémy se každý musí ptát sám sebe: *Jaký svět chceme pro sebe a pro ty, kteří přijdou po nás?*⁸⁹ Dalším nedostatečným přírodním zdrojem je voda. Během roku se setkáváme s jejím nedostatkem a je nutné její použití omezovat. Nedostatek vody je hlavně v Africe (LS čl. 28). V mnoha částech naší planety denně umírají lidé díky nekvalitní vodě (LS čl. 29). František píše, že není možné žít na úkor Země. Je nutné ze Země čerpat méně, aby měla možnost se uzdravovat. Důležité je vědět, že zdroje a statky země jsou určeny všem. Každý člověk má právo na čistý vzduch a pitnou vodu. František žádá o respektování tohoto práva na prvním místě.⁹⁰ Zmiňuje též, že je nutné se starat jak o náš svět, tak o sebe. Sebe vnímat jako rodinu, která bydlí v jednom společném domě. Ti, kteří mají zájem bránit životní prostředí, bývají často umlčeni zdánlivě racionálními argumenty, jež jsou jen zástěrkou pro individuální zájmy (FT čl. 17). Papež uvádí, že jsme málo vděční za náš stvořený svět a nevážíme si ho. Bereme ho jako samozřejmý a nechováme k němu vděčnost; odvykli jsme si děkovat. Všechno je spolu propojeno. Při setkání s nemocnými na svých audiencích si papež uvědomuje, že jejich nemoci jsou často spojeny se zanedbáním péče o životní prostředí. Důležité je připomenout, že církev má právo mluvit do tohoto problému, vyplývá to z její víry.⁹¹

Papež zmiňuje, že pandemie koronaviru kromě jiného odkryla náš vztah k přírodě. Není možné si myslet, že budeme neustále zdraví ve světě, který je nemocný v důsledku našeho sobeckého působení. Máme podíl na znásilňování přírody, k níž se chováme jako ke kupě věcí, jež jsou nám k dispozici. *Zacpali jsme si uši, abychom neslyšeli křik naší těžce nemocné planety.*⁹² Problémy životního prostředí je nezbytné mít neustále na mysli jak v osobním, tak i veřejném životě. Máme-li žít na této zemi, potřebujeme si nutně osvojit postoj odpovědnosti. Lidský nezájem vůči ničení životního prostředí považuje papež za naléhavý problém. Důležitá je prevence šíření tohoto nezájmu, o kterou je třeba se snažit ve školách. Žáci by měli získávat zkušenosti s přírodou a s kultivací životního prostředí. Jen tak budou schopni pochopit a posléze i vysvětlit vztahy mezi klimatickými otázkami a sociálními problémy a v důsledku toho předávat různé vzdělávací programy.⁹³

⁸⁹ GRUBEROVÁ, J. Péče o společný domov je morální povinností všech mužů a žen. Vatican news [online]. 2022-07-13 [cit.2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-07/papez-pece-o-spolecny-domov-je-moralni-povinnosti-vsech-muzu-a-zen>

⁹⁰ FRANTIŠEK, papež. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022, s. 133-134.

⁹¹ FRANTIŠEK, papež. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022, s. 34-36.

⁹² FRANTIŠEK, papež. *Bůh a svět, který přijde*. Brno: Barister a Principal, 2021, s. 37.

⁹³ Tamtéž, s. 37-43.

4.2 Druhé společné téma

Druhým společným tématem je Rodina.

Rodina je velká hodnota. Autoři se shodují, že ne každý má to štěstí, když jsou kolem něj rodiče a prarodiče, kteří ho zahrnují láskou. I když se někdy zdá, že rodina je v moderní době již přežitkem, má stále své opodstatnění a hraje důležitou roli v životě každého člověka i celé společnosti.⁹⁴ V učebnicích se píše: rodina je skupina lidí, mezi něž patříme a kteří jsou nám nejbližší. V rodině se učíme poznávat, co je dobré a co nikoli; učíme se osvojovat si hodnoty.⁹⁵ Hlavní roli v rodině hrají muž a žena, kteří utvářejí harmonické prostředí pro své děti. Vzájemná důvěra, citová podpora a bezpečí je pro děti tím nejdůležitějším až do doby, kdy jsou samy schopné zahájit samostatný život.

Rodiny rozlišujeme úplné a neúplné. V neúplné rodině chybí zpravidla otec. Tam vidí prvopočáteční problém Bignami, který vnímá absenci otce v rodině jako krizi bratrství.⁹⁶

Papež František píše, že rodina je prvním místem, kde se člověk učí žít s druhým, naslouchá, sdílí se, má o něj zájem, pomáhá mu, a především si ho váží. Úkolem rodiny je kromě jiného naučit člověka „bydlet“ mimo vlastní domov. Naučit ho vnímat druhé lidi a dokázat se o ně i postarat. Rodina pracuje na vzájemných vztazích každý den (AL čl. 276). Papež pak zachází ještě dál, když tvrdí, že v rodině je potřeba zažít i nemoc a neukrývat ji před dětmi. Pokud děti tuto zkušenost nemají, nejsou často schopné vnímat utrpení dalších lidí (AL čl. 277).

Autoři učebnic se shodují na rovnoprávnosti muže a ženy. Papež František k tomu navíc dodává, že rovnosti mezi mužem a ženou se dosáhne pouze tehdy, jestliže se opravdově pěstuje bratrství. Rovnosti nelze dosáhnout pouhým prohlášením, že všichni muži a ženy jsou si rovni. Ti, kdo sice žijí po boku druhého, ale uzavírají se do sebe, svého partnera ve skutečnosti nepřijímají. A člověk, který se cítí nepřijímaný, nemá šanci dosáhnout lepšího života pro sebe ani pro svou rodinu (srov. FT čl. 104). Papež tyto myšlenky rozvíjí v tématu prožívání lásky v manželství, kde komentuje velepíseň lásky od svatého Pavla (srov. AL čl. 90-133). *Láska je shovívavá, láska je dobrosrdečná, nezávidí, láska se nevychloubá, nenadýmá, nedělá, co se nepatří, nemyslí jen a jen na sebe, nerozčiluje se, zapomíná, když*

⁹⁴ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 26.

⁹⁵ SKÁCELOVÁ, J. MRÁZOVÁ, L. *Výchova k občanství 6*. Brno: Nová škola, 2021, s. 19.

⁹⁶ BIGNAMI, B. Una nuova chance. *La Rivista del Clero Italiano*, 2021, č. 1, s. 44.

ji někdo ublíží, má zármutek, když se děje něco špatného, ale raduje se, když lidé žijí podle pravdy. Láska všechno omlouvá, všemu věří, nikdy nad ničím nezoufá, vždycky vydrží. (1 Kor 13,4-7). Schovívavost se chápe ve smyslu nedat se svést k urážení druhého (AL čl. 91). Trpělivý neznámá být netečný k tomu, že mi někdo ubližuje nebo se mnou nejedná dobře. Je potřeba si uvědomit, že lidé nejsou dokonalí, ani není dobré si myslet, že jenom to, co já dělám, je to nejlepší. Potom totiž dochází k rozmrzelosti a agresi. Jestliže se v trpělivosti netrénujeme, začneme být nepříjemní vůči druhým a nedokážeme s nimi žít, nastanou v rodině nesoulady a octne se v ohrožení. Bůh nás však vybízí, ať jsme daleko od hádek a pomluv. Je potřeba uznat, že i druhý člověk má názor, i když je jiný než ten můj. Toho však dosáhnu jen tehdy, když se budu cvičit v trpělivosti. Láska je tím nejsilnějším, co mě může naučit soucitu, kterým dokážu přijmout toho druhého, i když není podle mých představ (AL čl. 92). Láska je ta, která dělá dobro, je dobrosrdečná (AL čl. 93). Projevuje se činy, jeden se dává druhému, aniž by cokoliv očekával nazpět (AL čl. 94). Naopak závist chce, abychom si vážili jen sami sebe. Láska se však raduje z úspěchu druhého. Chápe, že každý má svou životní cestu, své poslání, své dary. Dává druhému šanci, aby i on byl schopen objevit v sobě lásku (AL čl. 95). Láska chce, abychom si vážili člověka a přijímali ho. Odmítali nespravedlnost a toužili po rovnosti (AL čl. 96). Když někdo miluje, je zaměřen na druhého, nepovyšuje se nad něj, chápe ho a stará se o něj (AL čl. 97). Pro lásku je typická pokora. Není možné, aby v rodině jeden ovládal druhého a probíhaly boje o to, kdo je chytřejší. To rodinu rozkládá (AL čl. 98). Tam, kde se pouze hledají chyby druhého, je těžké spolu vycházet. Je potřeba povzbuzení a vlídných slov (AL čl. 100). Žádný den by neměl v rodině končit bez vzájemné shody (AL čl. 104). Opuštění je v rodinách důležité, ale častokrát nesnadné. Je nutné, aby se na něm podíleli všichni členové (AL čl. 106). V manželství je důležité naučit se tolerovat druhého, i když není vše podle našich představ (AL čl. 113). Mít důvěru k druhému, nechat mu volnost, neprojevat se mocensky. Co se druhý naučí mimo rodinu, má být pro ni přínosem (AL čl. 115). Manželství je jednou cestou dvou lidí, kteří dokáží spolu unést všechno, co jim život připraví (AL čl. 132).

Rodina je první skupina lidí, do níž patříme a která je nám nejbližší. V ní rozvíjíme základní mezilidské vztahy a učíme se základním pozitivním postojům. Tyto základní postoje uplatňujeme vůči příbuzným. Papež František připomíná různé vztahy mezi lidmi, o nichž se dočteme ve Starém zákoně. Zmiňuje Kaina, který zabil svého bratra Ábela ze závisti. Vyzývá nás, abychom pečovali o vztahy, dokázali se povznést nad nepřátelství a starali se jeden o druhého (FT čl. 57). Proto je dobré mít stále na zřeteli zlaté pravidlo, abychom nedělali druhému to, co nechceme, aby on dělal nám. František píše, že dříve

existovaly vzájemné vztahy jen mezi členy téhož národa. Postupně se však rozšiřovaly do celého světa. *Touha napodobovat Boží způsob jednání vedla postupně k překonávání sklonu myslet jen na ty nejbližší* (FT čl. 59). Naše srdce mají zůstat otevřená pro cizince. Tímto požadavkem papež odkazuje na židovský národ, který byl také v Egyptě cizincem. Papež František dále zmiňuje první list Janův o tom, že ve světle žije ten, kdo miluje, zatímco ten, kdo nenávidí, zůstává ve tmě (FT čl. 61). *Svatý Pavel nabádal své učedníky, aby měli lásku k sobě navzájem i k ostatním*. Podobenství o milosrdném Samaritánovi má být vnímáno pohledem milujícího člověka. Papež František zmiňuje jak Starý, tak Nový zákon, aby ukázal, že Bůh nás zve k takové bratrské lásce, která následuje jeho lásku, objímající všechny lidi a všechno stvořené. Láska nás opravňuje k vytváření jedné velké společné rodiny s jedním domovem (FT čl. 62).

V učebnicích se dočteme, že rodina by měla být přístavem, kde se pěstují vzájemné vztahy, láska, jistota i společné vzpomínky. Malé dítě je v ní vychováváno a o starého člověka je postaráno, když už on toho není sám schopen.

Každý člověk je od přirozenosti otevřen pro vztahy (FT čl. 111). Papež František dále píše, že některé lidi už dnešní svět nevnímá jako ty, které je potřeba chránit a pečovat o ně. Zvláště pokud jsou malí, chudí, postižení či staří (FT čl. 18). Klesá porodnost, dochází ke stárnutí populace, staří lidé jsou vyčleňováni mimo své rodiny. Důsledkem koronavirové krize došlo k jejich nedobrovolné izolaci, během níž mnozí i zemřeli. Seniori jsou často odkládáni do ústavů. Máme na mysli jen své individuální zájmy. Neuvědomujeme si, že odložíme-li prarodiče do péče cizích lidí, ubližujeme tím především vlastní rodině. Naše děti budou totiž ochuzeny o možnost naslouchat jejich zkušenostem a moudrosti a přijdou o příležitost se těmito hodnotám naučit (FT čl. 19). Papež se ptá: *Jak přijmout znovu staré lidi do rodin a obnovit jejich kontakt s mládeží?*⁹⁷

Rodina, která nemá pochopení pro prarodiče, se začíná rozkládat. Naopak rodina, která je vnímá, má budoucnost se všemi vzpomínkami a vazbami (srov. AL čl. 193).

František zmiňuje svého předchůdce svatého Pavla VI., který v encyklice *Humanae vitae* z roku 1968 varoval před tím, že člověk bude vnímán jako objekt mocných, kteří ho budou ovládat. To všechno se v dnešní době děje: dochází k oddělování slabých nebo méněcenných. Existuje eutanázie, která je někde již povolena či se děje skrytě. Staří lidé jsou zanedbáváni.⁹⁸

⁹⁷ FRANTIŠEK, papež. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022, s. 61.

⁹⁸ FRANTIŠEK, papež. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022, s. 120.

Rodiče byli také dětmi a děti budou jednou rodiči. Budou pokračováním života rodičů, a je proto nesmírně důležité, aby v jejich životě nechyběla láska. Papež František zmiňuje, že člověk již není vnímán jako prvořadá hodnota. Často dochází k odmítání dětí, které již byly počaty (FT čl. 18). Dochází k poklesu porodnosti, populace stárne a my dáváme stále zřetelněji najevo, že jenom my můžeme o všem rozhodovat (FT čl. 19).

Rodina má velký vliv na to, jak dítě chápe domov, ve kterém vyrůstá, a jaký žebříček hodnot mají rodiče. Autoři učebnic nám nabízejí různé hodnoty. Papež František píše, že nejvyšší hodnotou je láska (FT čl. 92). Protože láska správně pochopená znamená aktivní péči o dobro toho, koho milujeme. Láska k druhému člověku nás tedy vybízí k tomu, abychom chtěli pro druhého to nejlepší. Sociální přátelství a bratrství bude možné jen tehdy, budeme-li se snažit pečovat o vztahy mezi sebou navzájem (FT čl. 94). Jestliže nepřijímáme druhé lidi, nikdy nedojdeme naplnění ani nedozrajeme. Láska ze své podstaty zve k otevřenosti a k přijímání druhých lidí po celý život a jejím cílem je dosáhnout sounáležitosti. Vždyť Ježíš nám řekl: „Vy všichni jste bratři“ (Mt 23, 8) (FT čl. 95).

4.3 Třetí společné téma

Třetím společným tématem jsou lidská práva.

Autoři zkoumaných učebnic se shodují, že má-li se člověku dobře žít, musí dodržovat práva a povinnosti a pěstovat vzájemnou komunikaci. Na Zemi žije asi 8 miliard lidí. Protože se lidé k sobě vždy nechovali dobře, bylo potřeba přesně naformulovat práva. Najdeme je v dokumentu, který se nazývá Listina základních lidských práv a svobod. Všude na světě však lidská práva dodržována nejsou a mnozí lidé žijí v nedůstojných podmínkách. Stále je potřeba pečovat o druhé a umět jim naslouchat. Nesmíme zapomínat, že svoboda druhého začíná tam, kde končí moje svoboda.⁹⁹ Všichni autoři zmiňují i práva dítěte. Neopomínají zmínit země, kde děti nechodí do školy, musejí pracovat a jsou často zneužívány, či dokonce zataženy do válečného konfliktu.

Papež František zpracovává lidská práva dopodrobna ve svých encyklikách, dokumentech a často o nich mluví při návštěvách různých zemí. Je to jedno z předních témat

⁹⁹ JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 92.

jeho pontifikátu. Upozorňuje na to, že lidská práva neplatí pro všechny stejně. Má-li dobře fungovat sociální a ekonomická stránka země, je potřeba práva uznávat, držet se jich a naplňovat je. Pokud jsou lidská práva uznávána a člověku zaručena, dochází k tvořivosti a podnikavosti pro společné dobro. Když se však blíže zaměříme na naši současnou společnost, můžeme sledovat řadu nespravedlivých věcí, které zacházejí až tak daleko, že smrt člověka pro zisk někoho jiného není ničím neobvyklým. Někteří lidé na naší Zemi žijí v nadbytku, ale mnohem více jich žije v nedostatku, bez vlastních práv a důstojnosti. (FT čl. 22).

Papež František apeluje na ochranu základních lidských práv. Říká, že péče o ně vyžaduje dávku odvahy i správný úmysl. Je třeba neustále bojovat proti chudobě, nedostatku práce a nesmiřovat se s tím, že není respektována rovnoprávnost mezi lidmi. Papež připouští, že hájit lidská práva není vůbec jednoduché a člověk může skončit dokonce i ve vězení. Někdy nemusí ani proběhnout soud, který by prokázal vinu. Papež podporuje lidi, kteří bojují za základní práva v nesvobodných státních režimech a modlí se za ně.¹⁰⁰

Při návštěvě v Jižním Súdánu se papež v Džubě setkal s lidmi, kteří byli vysídlení, přišli o zrak poté, co si v závadné vodě umývali oči, žili ve stanech v nelidských podmínkách. Nejsou naplňovány ani jejich základní lidské potřeby, a přesto nepřestávají věřit v lepší život a v setkávání s druhými. Papež se zde setkal s dětmi, kterým není zajištěno jejich právo na život a uspokojení základních lidských potřeb. Nemají oblečení, obuv, jsou špinavé, zraněné, nemocné, žijí mezi odpadky a v tábore, který nikdy neměly možnost opustit.¹⁰¹

Chudoba je přítomná ve velké míře, jen se o ní nemluví. Chudí jsou všude kolem nás.¹⁰² Papež František formuluje palčivou otázku: Jak ty jsi na tom s chudými? V každém chudém je totiž Kristus.¹⁰³

František zmiňuje i nedostatek pitné vody a píše: *přístup k pitné a nezávadné vodě je podstatným, základním a všeobecným lidským právem, protože na něm závisí přežití, a je*

¹⁰⁰ FRANTIŠEK, papež. Videoposelství papeže Františka. Vatican news. [online]. 2021-04-06 [cit.2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-04/videoposelstvi-papeze-frantiska.html>

¹⁰¹ SABATINELLI, Francesca. Vysídlení z Džuby před návštěvou papeže: Dítě za 15 dolarů. Vatican news. [online]. 2023-02-04 [cit.2023-03-03] Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2023-02/vysidlenci-z-dzuby-pred-navstevou-papeze.html>

¹⁰² Ze zprávy zveřejněné na Světovém ekonomickém fóru v Davosu vyplývá, že je obrovský rozdíl mezi extrémním bohatstvím a extrémní chudobou. Hladem trpí více než 820 miliónů lidí. Jen v Itálii žijí v chudobě 2 miliony rodin. 5 % nejbohatších v Itálii má větší bohatství než 80 % nejchudších. Viz AMATO, Francesca. Pandemie zvýšila intenzitu ekonomické nerovnosti. Vatican news [online]. 2023-01-18 [cit.2023-03-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2023-01/oxfam-pandemie-zvysila-intenzitu-ekonomicke-nerovnosti.html>

¹⁰³ FRANTIŠEK, papež. *365 dní s papežem Františkem*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020, s. 127.

tedy podmínkou uplatňování ostatních lidských práv.¹⁰⁴ Svět, ve kterém žijeme, dluží chudým velmi mnoho; zvláště těm, kteří nemají pitnou vodu a tím jsou zbaveni své důstojnosti (LS čl. 30).

Stále platí, že ženy nemají stejná práva jako muži a mají méně možností se hájit (FT čl. 23). Papež říká, že ubližovat ženám je jako urážet Boha, který ženu stvořil.¹⁰⁵ Mluví k ženám u příležitosti 8. března 2023: „*Děkuji jim za jejich nasazení při budování lidštější společnosti, a to díky jejich schopnosti uchopit skutečnost tvůrčím pohledem a něžným srdcem. To je výlučná výsada žen!*“¹⁰⁶

Velkým varováním by pro nás měla být skutečnost, že v současné době žije spousta lidí na hranici otroctví a s mnoha lidmi se zachází jako s věcmi. Dochází k únosům lidí a prodávání jejich orgánů. Jedná se o problém, který ohrožuje celý svět (FT čl. 24).

Konflikty a války nejsou posuzovány všude stejně, ale zpravidla podle toho, zda to poslouží ekonomickým zájmům. Papež o tom hovoří jako o začínající třetí světové válce (FT čl. 25). Důsledkem každé války je strach a nedůvěra v bratrství (FT čl. 26). Budujeme jen vlastní světy a ostatní lidé jsou pro nás cizí (FT čl. 27). Papež zmiňuje válku na Ukrajině, která stále pokračuje a narůstá počet lidí, kteří potřebují humanitární pomoc. Klade otázku celému světu, zda bylo učiněno vše, aby došlo k zastavení tohoto nesmyslného konfliktu. Bojují proti sobě vojáci, které spojuje jeden křest. Papež neustále vyzývá mocné, aby došlo k mírovým jednáním. Vzdává hold těm, kteří pomáhají obětem války, ubytovávají vystěhované a ukazují tak pravé bratrství.¹⁰⁷ V současnosti se papež nebojí nazývat konflikt na Ukrajině třetí světovou válkou, protože zde bojuje mnoho zemí.¹⁰⁸

Jedno z lidských práv zmiňuje papež podrobněji než autoři našich učebnic. Jedná se o právo na svobodné náboženské vyznání, a to pro všechny věřící všech náboženství, a o hledání cest vedoucích ke shodě mezi náboženstvími (FT čl. 279). Zdůrazňuje, že je to

¹⁰⁴ *Laudato si'*, s. 24.

¹⁰⁵ FRANTIŠEK, papež. Ubližovat ženě znamená urážet Boha. Vatican [online]. 2022-01-01 [cit.2023-03-03]. Dostupné z: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-svet/papez-novorocni-projev-nasili-na-zenach_2201011615_cen

¹⁰⁶ RAVIART, Michele. Ženy budují lidštější společnost svým pohledem a srdcem. Vatican news [online]. 2023-03-08 [cit.2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-03/papez-zeny-buduji-lidstejsi-spolecnost-svym-pohledem-a-srdcem.html>

¹⁰⁷ TORNIELLI, Andrea. Válka, kterou je nutno zastavit. Vatican news [online]. 2023-02-24 [cit.2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/vatikan/news/2023-02/editorial-valka-kerou-je-nutno-zastavit.html>

¹⁰⁸ FRANTIŠEK, papež. Na Ukrajině se odehrává světová válka. Novinky.cz [online]. 2023-03-10 [cit.2023-03-10]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-na-ukrajine-se-odehrava-svetova-valka-rekl-papez-40425460#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=novinky.szhnp.box&source=hp&seq_no=8&utm_campaign=abtest221_linky_v_boxiku_mobilu_varB&utm_medium=z-boxiku&utm_source=www.seznam.cz

možné, protože Bůh vidí srdcem a věnuje svou lásku každému bez ohledu na to, jakého je vyznání (FT čl. 281). Láska k Bohu vede vždy k úctě k životu, důstojnosti a ke svobodě člověka (FT čl. 283). Povinností představitelů různých náboženství je vést společný dialog, mít zájem budovat mír. Usilovat o shodu, nežít v nenávisti, ale stále být otevřeni rozhovorům (FT čl. 284). Papež velmi rád zmiňuje setkání s velkým imámem Ahmedem Al-Tajíbem. Spolu vydali prohlášení, kde se píše, že náboženství nesmí být nikdy důvodem k nenávisti, nepřátelství, extrémismu, ke vzniku násilí či k válce. Obsahem prohlášení je výzva k míru, spravedlnosti a bratrství (FT čl. 285).

Dalším lidským právem je právo na odpuštění, které autoři zmiňují pouze okrajově, naopak papež ho rozvíjí. Říká, že každý z nás má na odpuštění právo, pokud o ně poprosí. Člověk něco způsobí, nese za to odpovědnost, možná je potrestán, ale stále má právo, aby mu bylo odpuštěno.¹⁰⁹

Papež František jde až tak daleko, že vyzývá právníky, aby hájili lidi, kteří jsou zneužíváni, stojí na okraji společnosti a na kterých je páčáno násilí. Hájit takové lidi je z hlediska víry naší povinností. Upírat lidem jejich základní práva je jako zbavovat je důstojnosti. Podílet se na ochraně lidské důstojnosti slabých a tím poukazovat na lidská práva je úkolem katolického právníka. Tak se posiluje i bratrství a není poškozen Boží obraz, který Bůh vtiskl do každého z nás.¹¹⁰

¹⁰⁹ CERNUZIO, S. Odpuštění je lidské právo. Vatican News [online]. 2022-02-07 [cit.2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-02/papez-frantisek-odpusteni-je-lidske-pravo.html>

¹¹⁰ FRANTIŠEK, papež. Katoličtí právníci jsou povoláni hájit práva nejslabších. Vatican news [online]. 2021-12-10 [cit.2023-03-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-12/papez-katolicti-pravnici-jsou-povolani-hajit-prava-nejslabsich.html>

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala tématy, jež tvoří základní obsah encykliky papeže Františka Fratelli tutti. Cílem práce bylo vyzkoumat, v jakém vztahu se nacházejí tato témata vůči těm, která jsou probírána v předmětu Výchova k občanství, které vyučuji. V souvislosti s cílem práce jsem formulovala hypotézu, že témata, která projednává papež, jsou propojitelná s těmi, jež se nacházejí v učebnicích k tomuto předmětu.

Pečlivá analýza encykliky spolu s následnou analýzou dostupných učebnic mou hypotézu potvrdila (a zároveň mne pozitivně překvapila). Z výsledku vyplývá nejen to, že myšlenky papeže Františka je možné elegantním způsobem propojit do Výchovy k občanství, ale i rozšířit, resp. prohloubit obsah zmiňovaných témat vzhledem k výchovným cílům. Zatímco učebnice probírají tato témata spíše jen stručně a okrajově, papežova reflexe, a zvláště pak vysvětlení a zdůvodnění jeho tezí, představuje pro učivo nemalé obohacení.

Na základě zkoumání encykliky Fratelli tutti jsem nabyla přesvědčení, že papež František v tomto dokumentu o bratrství a sociálním přátelství dává návod na řešení největších problémů dnešního světa. Jeho pojednání je rozsáhlejší, protože se neomezuje jen na pouhý popis problémů, ale vnímá a jasně poukazuje na jejich konkrétní příčiny a důsledky. Nebojí se pojmenovat i jevy, na něž naše společnost nahlíží neuváženě a nedůsledně. K daným tématům se vyjadřují i mnozí odborníci, kteří jsou v práci citováni. Fakt, že tato témata nejsou mimo profánní svět, dokazují i učebnice Výchovy k občanství. Většina témat z učebnic je shodná s tématy, ke kterým se vyjadřuje i papež František.

V průběhu zpracování diplomové práce, analyzování encykliky, dohledávání informací, čtení knih a poslouchání příspěvků jsem postupně dospěla k závěru, že by bylo žádoucí učivo základní školy o příspěvky papeže Františka obohatit. O to se ve svých hodinách již snažím a setkávám se s jednoznačně pozitivní odezvou.

Ač se dnešní svět brání víře a nezajímá se o ni, papež František se neobává mluvit o tom, co mu nejvíce leží na srdci: na jedné straně znovu připomíná ústřední téma víry a života z ní, na druhé straně zdůrazňuje hodnotu etiky a ekologické spirituality. Přitom se soustředí na „ono srdce“ ve formaci Ježíše Krista adresované jeho učedníkům-Mt 23,8.¹¹¹

¹¹¹ Srov. FORTE, Bruno. Fratelli tutti. La terza enciclica di papa Francesco. In *Fratelli tutti. Sulla fraternità e l'amicizia sociale*. Brescia: Morcelliana, 2020, s. 18.

Seznam použité literatury a zdrojů

Prameny

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Amoris Laetitia*. Praha: Paulínky, 2016. 230 s. ISBN 978-80-7450-225-5.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Fratelli tutti*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021. 178 s. ISBN 978-80-7566-217-0.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Laudato si'*. Praha: Paulínky, 2018. 157 s. ISBN 978-80-7450-280-4.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Nebojme se snít*. Praha: KN, 2022. s. 133-134. ISBN 978-80-7566-245-3.

PAPA FRANCESCO. *Fratelli tutti. Sulla fraternità a l'amicizia sociale*. Brescia: Morcelliana, 2020.

FRANTIŠEK. *365 dní s papežem Františkem: ranní promluvy od svaté Marty*. Přeložil Milan Glaser. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020. ISBN 978-80-7566-206-4.

Internetové zdroje

AMATO, F. Pandemie zvýšila intenzitu ekonomické nerovnosti. Vatican news [online]. 2023-01-18 [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2023-01/oxfam-pandemie-zvysila-intenzitu-ekonomicke-nerovnosti.html>.

CERNUZIO, S. Papež František: Odpuštění je lidské právo. Vatican news [online]. 7. 2. 2022 [cit. 2022-10-26]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-02/papez-frantisek-odpusteni-je-lidske-pravo.html>.

FRANTIŠEK, papež. Dva nepřátelé sociálního přátelství: ideologie a vášně. Vatican news [online]. 4. 12. 2020 [cit. 2022-12-01]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-12/dva-nepratele-socialniho-pratelstvi-ideologie-a-vasne.html>

FRANTIŠEK, papež. Katoličtí právníci jsou povoláni hájit práva nejslabších. Vatican news [online]. 2021-12-10 [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-12/papez-katolicti-pravnici-jsou-povolani-hajit-prava-nejslabsich.html>.

FRANTIŠEK, papež. Krize je možnost k přehodnocení našeho pojetí pokroku [online]. 22. 8. 2013 [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=18881>

FRANTIŠEK, papež. Na Ukrajině se odehrává světová válka. [online]. 10. 3. 2023 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-na-ukrajine-se-odehrava-svetova-valka-rekl-papez-40425460#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=novinky.sznhp.box&source=hp&seq_no=8&utm_campaign=abtest221_linky_v_boxiku_mobilu_varB&utm_medium=z-boxiku&utm_source=www.seznam.cz

FRANTIŠEK, papež. Papež vybízí k modlitbě za sociální přátelství. [online]. 1. 7. 2021 [cit. 2022-12-01]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/210701papez-vybizi-k-modlitbe-za-socialni-pratelstvi>

FRANTIŠEK, papež. Ublížovat ženě znamená urážet Boha. Vatican [online]. 1. 1. 2022 [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/papez-novorocni-projev-nasili-na-zenach_2201011615_cen.

FRANTIŠEK, papež. Videoposelství papeže Františka. Vatican news. [online]. 2021-04-06 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-04/videoposelstvi-papeze-frantiska.html>.

GRUBEROVÁ, J. Péče o společný domov je morální povinností všech mužů a žen. Vatican news [online]. 13. 7. 2022 [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-07/papez-pece-o-spolecny-domov-je-moralni-povinnosti-vsech-muzu-a-zen.html>.

HORÁLEK, M. *Papež František představil svoji vizi nového uspořádání světa*. Rozhlas.cz [online]. Český rozhlas, 2020-10-10 [cit.2022-09-10]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/martin-horalek-papez-frantisek-predstavil-svoji-vizi-noveho-usporadani-sveta-8336412>

KLIMENTOVIČ, M. Fratelli tutti. Nová sociální encyklika papeže Františka. [online]. 2020-10-04 [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz>

PROKEŠ, J. Fratelli tutti. In: Youtube [online]. 27. 10. 2020 [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cuyg74eA56M&t=101s>.

RAVIART, M. Ženy budují lidštější společnost svým pohledem a srdcem. Vatican news [online]. 8. 3. 2023 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-03/papez-zeny-buduji-lidstejsi-spolecnost-svym-pohledem-a-srdcem.html>.

SABATINELLI, F. Vysídlenci z Džuby před návštěvou papeže: Dítě za 15 dolarů. Vatican news [online]. 2023-02-04 [cit. 2023-03-03] Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2023-02/vysidlenci-z-dzuby-pred-navstevou-papeze.html>.

SPADARO, A. Fraternity and Social Friendship. Dostupné z: <https://www.laciviltacattolica.com/fraternity-and-social-friendship>

TORNIELLI, A. Válka, kterou je nutno zastavit. Vatican news [online]. 4. 2. 2023 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/vatikan/news/2023-02/editorial-valka-kterou-je-nutno-zastavit.html>.

Legislativní dokumenty

Metodický portál RVP. CZ [online] Praha: NPI. [cit. 2022-08-09]. Dostupné z: www.rvp.cz

ŠVP Škola pro život 2021+. [online] 5. 3. 2023 [cit. 2023-03-03]. Dostupné z:
<https://www.slovacka.cz/dokumenty/send/12-skolni-vzdelavaci-program/1-skolni-vzdelavaci-program>.

Ostatní literatura

BIGNAMI, B. Una nuova chance. *La Rivista del Clero Italiano*, 2021, č. 1, s. 44.

ČAPEK, R. *Občanka 6 - Chytrý občan*. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-312-5.

ČERVENKOVÁ, D. „Teologie bratrství“ od mezináboženského k celospolečenskému dialogu. *Salve*, 2021, č. 2, s. 67-85.

DUHAMEL, M. *Papež František*. Přeložila Marie Fareh. Praha: Ottovo nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7451-537-8.

FAGGIOLI, M. Encyklika papeže Františka Fratelli tutti a nový věk zdí. *Salve*, 2021, č. 2, s. 19-31.

FRANC, J. Fratelli tutti: Christiani et Muslimi. *Salve*, 2021, č. 2, s. 149-165.

FRANTIŠEK a Antonio SPADARO. *U mne je vždy otevřeno*. Praha: Paulínky, 2014. ISBN 978-80-7450-134-0.

HÁJEK, V. V. a REICHSFELD, H. B. *Osm století na cestě evangelia se svatým Františkem z Assisi*. Orlické Podhůří: Flétna, 2021 s. 84. ISBN 978-80-88068-65-5.

HEIMBACH-STEINSOVÁ, M. HANSELMANNOVÁ E. Univerzální sourozenectví a sociální přátelství. *Salve*, 2021, č. 2, s. 53-65.

JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-397-9.

OPATRNÝ, D. *Následovat člověka do Božího království: prameny a meandry křesťanské etiky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021, s. 224. ISBN 978-80-7465-516-6.

PETRÁČEK, T. Překonat minulost nelze zapomněním. *Salve*, 2021, č. 2, s. 87-99.

RUSSO, S. Un sogno a occhi aperti. *Vita e Pensiero*, 2021, č. 1, s. 5-8.

SIEGLOVÁ, D. *Konec školní nudy: didaktické metody pro 21. století*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2254-7.

SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L. *Výchova k občanství 6*. Brno: Nová škola, 2021. s. 23. ISBN 978-80-7600-219-7.

VOGT, M. Poselství encykliky Fratelli tutti v kontextu katolického sociálního učení. *Salve*, 2021, č. 2, s. 35-51.

WALLACHER, J. Za spravedlivé uspořádání světové ekonomiky. *Salve*, 2021, č. 2, s. 125-135.